

IVAN PRECHTL, ZA PRÁCU, CHLIEB A SLOBODU. (Diel I, II, III, Vydala Práca, Bratislava 1953.)

K prameňom, ktoré poslúžia historikovi v jeho práci, patria i publikované spomienky a memoáre činiteľov politického a verejného života. Naša slovenská historiografia je na takéto diela pomerne chudobná. Chýbajú nám najmä práce tohto druhu z dejín robotníckeho hnutia z obdobia predmníchovskej republiky. Túto medzeru aspoň čiastočne vyplňuje trilógia *Za chlieb, prácu a slobodu* z pera odborárskeho pracovníka Ivana Prechta.

Autor venoval celý svoj život boju za hospodárske a politické požiadavky robotníckej triedy. Na Slovensku pôsobil v rokoch 1918—1933 ako tajomník Revolučného odborového hnutia. Preto sme prijímali autorove zápisky s očakávaním, že jeho bohaté skúsenosti majú nám čo povedať, a ako zdôraznil v úvode predseda SOR F. Zupka, môžu poslúžiť „nielen našim funkcionárom a pracujúcim, ale aj historikom a politickým pracovníkom ako vhodný doplnok k štúdiu revolučného odborového hnutia“.

Prvý diel trilógie zahŕňa roky 1919—1929, druhý a tretí roky hospodárskej krízy 1929—1933. Vo všetkých troch dieloch autor rozoberá hospodárske a politické boje, vedené revolučnými odbormi (MVS) a Komunistickou stranou Československa, či už proti buržoázii alebo reformistom a zradcom vo vlastných radoch — likvidátorom. Opisuje metódy a prostriedky, akými sa tieto boje viedli, i metódy a spôsoby buržoázie, používané v boji proti pracujúcim masám a revolučnému hnutiu. Zároveň si všima dôležité udalosti medzinárodného revolučného hnutia, snaží sa zachytiť a podať ich ohlas v revolučnom hnutí na Slovensku.

Autor svojimi spomienkami, zahrňujúcimi širokú oblasť činnosti revolučného hnutia, pomáha historikovi doplniť si výsledky svojho štúdia o vedení a organizovaní bojov robotníckej triedy na Slovensku spomienkami jedného z pracovníkov vedúcej sily tohoto boja, Komunistickej strany a Červených odborov. Hlavný význam práce spočíva však v jej úlohe popularizačnej. Pomáha nášmu pracujúcemu ľudu oživiť kus ťažkého, ale zároveň plného boja a bojového odhodlania, života robotníckej triedy na Slovensku v období predmníchovskej republiky. Táto stránka autorovej práce je jej hlavnou hodnotou.

Autor postupuje autobiografickou metódou a opisuje udalosti chronologicky, pričom svoj hlavný záujem sústreďuje na hospodárske a politické boje proletariátu, ktoré tvorili hlavnú náplň jeho práce ako odborového funkcionára. Pretože mu nejde o podrobné zobrazenie revolučných bojov nášho proletariátu, ako uvádza v predslove vydavateľstvo, očakávali sme, že autor bude opisovať a hodnotiť jednotlivé udalosti z dejín odborov a strany na základe svojich osobných zážitkov a všeobecnými udalosťami sa bude zaoberať len natoľko, nakoľko ony tvorili ich rámec. Partie, v ktorých autor taktó postupoval, sú v jeho práci skutočne najzaujímavejšie a najhodnotnejšie. Jeho spomienky na K. Gottwalda a P. Jilemnického, spomienky na účasť a vedenie jednotlivých bojov, na zradnú úlohu sociálnych demokratov typu Bečka, Bojasza, Kocourka, dôkazy o protiludovej politike predstaviteľov HSLS a kresťanských odborov Ďurčanského a Čavojského, i keď často vyjadrené len pár vetami, sú oveľa cennejšie ako často i niekoľkostranové, zbytočné teoretizovanie.

Najchýbnejšími a najmenej účinnými sú časti práce, v ktorých autor opisuje udalosti všeobecne známe, alebo i neznáme, na ktorých sa osobne nezúčastnil. Takýchto partii je v práci hodne, takže nakoniec má čitateľ dojem, že nejde o autobiografické zápisky, ale o súhrn článkov zo súčasnej tlače. Autorova snaha zachytiť chronologicky všetky významnejšie udalosti z revolučného hnutia na Slovensku spôsobila i ďalší nedostatok práce — jej ohromnú roztrieštenosť. Spomenutý nedostatok len podčiarkuje skutočnosť, že názvy jednotlivých častí sú nevýstižné, hovorí sa v nich často o celkom iných udalostiach, než to vyplýva z názvu.



Pri hodnotení politiky strany a revolučných odborov autor nedostatočne poukazuje na chyby, ktorých sa strana vinou zradcov a likvidátorov, niekedy i nesprávnych názorov, vo svojej činnosti dopustila. Neukazuje, ako sa prejavovala politika likvidátorov Verčika, Svetlíka a spol. v každodennej drobnej práci strany medzi masami, takže keď naraz začne odsudzovať ich politiku, jeho vývoďi stoja vo vzduchoprázdne a nemajú podklad. Schematicky postupuje i pri hodnotení hospodárskych bojov. Všima si napr. dobré vedenie štrajku odborárskymi a politickými pracovníkmi alebo štrajkokazeckú politiku sociálnych demokratov, no zanedbáva pritom špecifické príčiny víťazstva alebo porážky v tom-ktorom boji.

Úplne zbytočné bolo citovanie často siahodlhých dokumentov. Ich holým citovaním, bez patričného komentára, dopustil sa autor metodickej chyby a často skreslil skutočnú podstatu vecí. Napr. v zväzku II uvádza rezolúciu sjazdu likvidátorov (27—34). Ak už autor rezolúciu uviedol, mal jej jednotlivé vývoďi vyvrátiť na konkrétnych príkladoch zo svojej skúsenosti, a nie obmedziť sa na niekoľkokoriadkové všeobecné konštatovanie, že rezolúcia je nesprávna. Nekomentovanie uverejneného listu o ustanovení I. Prechtla za odborového sekretára v Bratislave likvidátorom Haisom (diel I, str. 67) vzbudzuje u neinformovaného čitateľa skôr opačný dojem, než aký chcel dosiahnuť autor. V záverečnej časti trilógie, nesúcej náročný názov *Fakty a dokumenty* (správne by malo znieť *Fakty a dokument*, pretože ide iba o jediný, jeden a polstránkový dokument prevzatý z Rudého práva), čakalo by sa, že autor prinesie rad nových, neznámych dokumentov z politického a hospodárskeho útlaku slovenského ľudu. Zatiaľ autor všetky nim uvádzané fakty doslova prevzal zo zborníka dokumentov k II.—V. zväzku *Spisov K. Gottwalda Za chlieb, práci, prádu a svobodu* (Praha 1954), čo pôsobí dojemom, ako by mu išlo iba o zväčšenie rozsahu knihy.

Tvrdenie autora, že dr. Hálek pomáhal už roku 1919 vychovávať ľud v „novom socialistickom duchu“, zdá sa nám trochu prehnané (23). Dr. Ivan Hálek bol v tomto čase ešte príslušníkom agrárnej strany a je pochybné, či ako príslušník tejto strany a referent zdravotníctva v Šrobárovom Ministerstve pre Slovensko mohol vychovávať ľud v socialistickom duchu, nehovoriac o tom, že v tomto období socialistické zásady pravdepodobne ešte sám nepoznal. Miesto Podkarpatskej Rusi, názvu používaného buržoáziou pre zastrenie skutočnosti, že Zakarpatskí Ukrajinci sú časťou ukrajinského národa, mal uviesť názov Zakarpatská Ukrajina, ktorý KSC používala už za predmnichovskej republiky (32). Autorove údaje, že po voľbách roku 1925 sa buržoázia spojila, utvorila panskú koalíciu a nastolila druhú úradnícku vládu, nezodpovedajú skutočnosti (42). Bezprostredne po voľbách nastúpila vláda Švehlova, vymenila ju druhá úradnícka vláda a až potom bola vytvorená vláda panskej koalície. Tak isto je nesprávne klásť zrušenie volebného práva vojakov a zhoršenie volieb do samosprávnych orgánov do obdobia druhej úradníckej vlády. Tieto zákony vyniesla roku 1927 vláda panskej koalície.

Vydávanie *Pravdy chudoby* prešlo z Ružomberka na Vrútky roku 1922 (43), keď tam prišiel i K. Gottwald, ale nie z Moravy, ako to tvrdí autor, ale z Banskej Bystrice (44).

Nemožno súhlasiť s autorovým záverom, v ktorom tvrdí, že nebol žiadny rozdiel medzi Horthyho režimom v Maďarsku a masarykovskou demokraciou (54). I keď v oboch prípadoch išlo o vládu buržoázie, predsa bol medzi nimi podstatný rozdiel. Kým v Maďarsku išlo o otvorenú fašistickú diktatúru, v Československu išlo o buržoáznu demokraciu, ktorá hoci bola postupne okliešťovaná, predsa bola prijateľnejšou formou vlády i z hľadiska robotníckeho hnutia. Keby sa veci mali tak, ako ich vykladá autor, pozdejší boj proti fašizácii republiky a za obranu buržoáznodemokratickej republiky proti hitlerovskému fašizmu by nemal význam.

Úplne nesprávne je autorovo tvrdenie, že prenasledovanie komunistov roku 1926 sa zostrilo „predovšetkým preto, lebo práve vtedy dosiahla vrchol kríza textilného priemyslu“ (55). Napriek poklesu výroby roku 1926 šiel textilný priemysel po vzostupnej línii, tak ako celé kapitalistické hospodárstvo v tomto období, a výroba bola vyššia ako v predchádzajúcich rokoch hospodárskej krízy (1921—1924). Nemôžeme teda hovoriť o vrchole krízy. Prenasledovanie revolučného hnutia nebolo výsledkom krízy, tobôž nie v jednom priemyselnom odvetví, ale upevnenia hospodárskeho a politického panstva buržoázie, ktoré našlo výraz vo vytvorení vlády panskej koalície. V celom nasledujúcom odstavci o kríze textilného priemyslu je mnoho chybných údajov. Žilinský koncern zastavil výrobu a previezol stroje



z Čadce už roku 1923, preto je nesprávne hodnotiť túto udalosť ako výsledok krízy roku 1926. Ide o textilku v Haliči, a nie Holiči (pozri tiež str. 62), ktorá v tomto roku prepustila všetkých robotníkov a zanikla. Celý textilný priemysel zamestnával na Slovensku roku 1926 asi 12 000 ľudí, preto obmedzovaním výroby v tomto priemyselnom odvetví nemohlo stratiť prácu 17 000 robotníkov, ako to tvrdí autor.

Poslanec K. Svetlík nemohol byť už roku 1927 vylúčený zo strany pre jilkovčinu (57 a 73), pretože v tomto období jilkovčina ešte nebola odhalená, ba naopak, na IV. sjazde strany roku 1927 Jilek upevnil svoje postavenie a stal sa generálnym sekretárom strany. Pod pojmom červeno-zelená koalícia sa rozumie koalícia vláda sociálnych demokratov s agrárnikmi, a nie Ľudácko-hodžovská (60). Okrem toho Hodža nebol vedúcou osobnosťou agrárnej strany, vo vláde boli okrem Ľudákov a agrárnikov aj iné strany, takže nemôžeme hovoriť o Ľudácko-hodžovskej vláde, najmä ak máme už zaužívaný termín vláda panskej koalície, o ktorú v skutočnosti išlo.

V partii o budovaní jednotného frontu na Slovensku (58—63) autor ani nespomenul najdôležitejšiu z konferencií jednotného frontu, ktorá mala najväčší ohlas a najväčší význam pre budovanie jednotného frontu, plešivskú konferenciu. Pri zmienke o Guttmanovi (114) mal autor vysvetliť i jeho pozdejší boj proti strane. Pretože sa o tom nezmieňuje ani v ďalších dieloch, môže mať neinformovaný čitateľ dojem, že išlo o poctivého člena strany. Sociálnodemokratický predák Tusar vystúpil z vlády a úradníčka Černého vláda nastúpila v septembri 1920, a nie v decembri, ako to uvádza autor v poznámkach (123—125). Sjazd v Lubochni v januári 1921 bol sjazdom marxistickej ľavice na Slovensku, a nie ustavujúcim sjazdom komunistickej strany, za ktorý ho pokladá autor (125).

V II. zväzku mohol vypadnúť odstavec o atentáte na tlačiarň Lev v Ružomberku (20). Autor túto záležitosť vysvetlil už v I. zväzku, zbytočne sa teda opakuje (ba preniesol spomínanú udalosť i do tretieho dielu, 32). Okrem toho autor v tejto časti predbieha udalosti, pretože tvrdí, že buržoázia chcela celú vec s atentátom na tlačiarň Lev „narafičiť tak, že zvedie atentát na komunistov“. To nemohla chcieť ani buržoázia, pretože komunistická strana ešte v tomto období, keď sa atentát odohral (roku 1920), neexistovala. Taktiež znie nepravdepodobne, že by polícia bola hľadala v prešovskom Robotníckom dome kanóny. Autor mal bližšie vysvetliť zradnú politiku poslankyne Kollárikovej (23). V predchádzajúcom odstavci i v I. zväzku (91) ju totiž hodnotí dosť kladne a zrazu, takmer bez vysvetlenia, ju odsudzuje.

Štrajk koburgovcov v Trnave bol proti prepusteniu predsedu závodného výboru, a nie za prepustenie (50). Ak autor hovorí o vyjdení prvého legálneho závodného časopisu (66), mal vysvetliť, či bol zákaz vydávať takéto noviny a či snáď už predtým vychádzali nejaké ilegálne závodné noviny. V stati o boji pohronských a podbrezovských kovorobotníkov (79—81) je viacero vzájomne si odporujúcich tvrdení. V úvode autor konštatuje, že na rokovanie v Prahe neprípustili nikoho okrem sociálnodemokratických predákov Bečku a Bojasza. Na závodnej schôdzke však podávali zprávu o priebehu rokovania všetci delegáti. V tom istom čase spomína až troch predsedov závodnej rady, Rakúsko-nemecká colná únia nemohla zasadiť úder slovenskému priemyslu, pretože sa neuskutočnila. Autor vychádzal z citovaného článku K. Stodolu, v ktorom sa len spomína, čo by pre slovenský priemysel znamenala rakúsko-nemecká colná únia a nepresvedčil sa, či sa tak skutočne stalo (96). Autorova formulácia o „krachu“ KSČ je nesprávna. Vyplývalo by z nej, že išlo o skutočný krach, a nielen o pranie buržoázie.

V treťom zväzku autorom uvádzaný štrajk koburgovcov v Trnave (39) spadá časovo do štrajku, ktorý opisuje na str. 27—32. Autorova formulácia na str. 58 by nasvedčovala, že buržoázia mala pravdu. Veď ona si uvedenú zprávu vysvetľovala po svojom, tak ako žiada autor, aby sme si my vyložili zprávu po našom. Teda nejde o to, vysvetliť si zprávu po našom, ale zistiť skutočné príčiny spomínanej udalosti. Z časti Zastavte exekúcie, volal pracujúci ľud celej republiky (98) nevyplýva, že to skutočne tak bolo, pretože autor v nej uvádza jedinú protiexekučnú demonstráciu v Banskej Bystrici.

Domnievam sa, že napriek všetkým chybám a nedostatkom práca I. Prechtla svoj informatívny a popularizačný účel iste splní. Podľa nášho názoru by to však bola urobila oveľa lepšie, keby sa autor bol obmedzil len na vlastné spomienky a



príp. ich vydal len v jednom, ucelenom a starostlivejšie pripravenom zväzku, pretože prílišná rozsiahlosť a rozháranosť od čítania odradzuje.

Nakoniec ešte niekoľko pripomienok k vydavateľstvu a redakcii publikácie. Domnievame sa, že trilógia mohla mať iný názov, lebo terajší sa temer stotožňuje s názvom spomenutého zborníka dokumentov k Spisom K. Gottwalda. U málo informovaného čitateľa môže tak vzniknúť dojem, že ide o totožné publikácie. Náprava sa mohla stať ešte v II. a III. zväzku.

Vydávanie pamätí a memoárov vyžaduje zvýšenú pozornosť ich redaktora. Už z toho dôvodu, že autor si nemôže jednotlivé údaje pamätať úplne presne. Úlohou redaktora teda je, aby si ich podľa možnosti všetky overil. To však redaktor Prechtlovej trilógie neurobil. Nasvedčuje tomu rad nepresností a nedôsledností, ktoré mohli vystať, keby sa rukopisu bolo venovalo viac starostlivosti. Napr. mená niektorých osôb sa píše vždy inak (Stern — Štern, — Coburg — Coburgh atď.). V poznámkach I. a III. zväzku nachádza sa nesprávne dátum vyjdenia prvého čísla Rudého práva (21. septembra 1921 namiesto 21. septembra 1920). V záverečnej časti I. a III. zväzku sa uvádzajú i prípady strelby do pracujúcich na Zakarpatskej Ukrajine v období tzv. slovenského štátu, hoci z názvu jasne vyplýva, že má ísť o strelbu do pracujúcich len na Slovensku a len v období predmníchovskej republiky. Tak isto spadajú na vrub redaktora už uvedené nedostatky o odstúpení Tusarovej vlády, o utvorení vlády panskej koalície, sjazdu v Lubochni atď. V budúcnosti bude treba, aby vydavateľstvo i redaktor venovali vydávaniu publikácie tohto druhu väčšiu pozornosť.

M, Strhan

SBORNÍK VYSOKEJ ŠKOLY PEDAGOGICKEJ V OLOMOUCI 1954 — HISTORIE. Vedie doc. dr. V. Krístek s redakčnou radou. Vydalo Státní pedagogické nakladateľství, Praha 1954. Strán 116.

Sborník Vysokej školy pedagogickej v Olomouci — Historie obsahuje šesť drobných článkov: D. Krandžalov, *Ekonomické problémy socializmu v SSSR J. V. Stalina a historická veda*; Fr. Kutnar, *Pojem národa v Komenského Gentis felicitas*; L. Hosák, *Lidové povstání proti pruským okupantům na Moravě r. 1742*; Zdeněk Krístek, *Písařské přípisky v explicitách rukopisu z českých zemí jako pramen historický*; Zdeněk Hájek, *Oslava Josefa Dobrovského v Brně před devadesáti lety*; V. Žáček, *Ze styků české a německé revoluční emigrace v 19. stol.*; v oddiele Rozhledy príspevok M. Trapla, *Práce o dějinách československého dělnického hnutí, vydané v letech 1945—53. Část I. do Velké říjnové socialistické revoluce a dve zprávy*; J. Navrátil, *Geschichte in der Schule — 1953 a B. Vaňák, Několik poznámek k Metodické příručce k dějinám novověku*. V oddiele Drobnosti a Zprávy zaujme predovšetkým Zpráva o činnosti katedry historie VŠP v Olomouci od J. Navrátila.

D. Krandžalov sa v svojom príspevku pokúsil zhrnúť a zopakovať najpodstatnejšie závery a výsledky práce J. V. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* a niektoré ich rozvinutie sovietskymi historikmi. Tu sa obmedzil vlastne iba na Voprosy istorii, prevažne na číslo 9 a 10, roč. 1952. Treba hneď upozorniť, že pre štúdiu, ktorá má zhrnúť výsledky určitej práce a jej ohlasy medzi odborníkmi, mal D. Krandžalov podstatne rozšíriť dostupnú existujúcu literatúru o Stalinových *Ekonomických problémoch*. V tejto kusej forme, ktorá sa objavila ako úvodný článok Sborníka VŠP v Olomouci, nemá zďaleka taký význam, aký by poskytol ucelený obraz o celej bohatej kampani okolo spomínanej Stalinovej práce. Na niektorých miestach sa autor usiluje načrtnúť, ako možno využiť Stalinovu štúdiu na prehĺbenie poznania našej histórie. Čitateľa zaujme najmä pokus o formuláciu základného ekonomického zákona feudalizmu a otrokárkeho spoločenského poriadku, ako to urobil V. Losík v diskusií na VŠP v Olomouci 2. apríla 1955; tu ich schválili aj ostatní vedeckí pracovníci ako vyhovujúce (str. 21—22). Po prečítaní týchto formulácií sa nemôžeme ubrániť dojmu, že ide skôr o napodobenie Stalinových hlavných ekonomických zákonov súčasného kapitalizmu a socializmu, keďže autor nahradil iba určité pojmy, než o výsledok hlbšieho štúdia uvedených spoločenských formácií. Celkove sa teda javí Krandžalovov článok zatiaľ skôr ako



statická a rekapitulujúca práca než teoretická a metodologická štúdia, ako to sľu-  
boval nadpis.

Fr. Kutnar v svojom článku *Pojem národov v Komenského Gentis felicitas* zo-  
znamuje čitateľa s Komenského definíciou národa, ktorá znie (v českom preklade J.  
V. Nováka): „Co jest národ? Národ jest množství lidí, zrozených z téhož kmene,  
bydlících na témž místě na světě, užívajících téhož zvláštního jazyka a tím spo-  
jených týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy pro dobro obecné (str. 32).“  
Fr. Kutnar porovnáva túto definíciu Komenského so Stalinovou klasickou defini-  
ciou súčasného národa a — hľadiac pritom celkom správne na charakter doby,  
keď Komenský tento svoj názor vyslovil — prichádza k záveru, že Komenského  
definícia národa je na svoju dobu jedinečná, najlogickejšia a najplnšia, ktorá by  
domyslená znamenala „podstatné narušenie doterajšieho feudálno-stavovského po-  
riadku“ (str. 40). Fr. Kutnar tu pekne ukázal na jednu z pokrokových strán Ko-  
menského myslenia.

Nasleduje Hosákova štúdia *Lidové povstání proti pruským okupantům na  
Moravě r. 1742*, v ktorej si autor všíma a celkove správne hodnotí partizánsky boj  
moravského obyvateľstva proti vpádu cudzích Prusov. L. Hosák dochádza k ná-  
zoru, že tento odpor obyvateľov Moravy bol v našej histórii vojenstva prvým prí-  
padom partizánskeho boja; súhrn týchto bojov bol pre okupantov veľmi nebez-  
pečný, kdežto samotní partizáni boli iba málo zraniteľní. Niektoré pasáže štúdie  
sú však príliš opisné a zbytočne podrobné (str. 50, 51, 52 a i.) a často nepripúšťajú  
nijakú problematiku. Jeden z problémov, ktorý si Hosák stavia vo forme otázky:  
„Tu by bolo možné položiť si otázku, či ľudový odpor bol spontánnym prejavom  
vlastenectva ľudových más, či azda bol vyvolaný sľubmi a pokynmi danými zhora“  
(str. 46), zdá sa azda bezpodstatný, lebo bolo asi málo pravdepodobné vyvolať  
partizánske povstanie ľudu nejakými sľubmi zhora. Na str. 48, kde L. Hosák kla-  
die ako hlavnú príčinu ľudového výbuchu násilnícke konanie Prusov a ich snahu  
vysať moravský ľud čo najviac, hádam trochu opomenul alebo málo ocenil vlaste-  
necký cit ľudu, ktorý bol iste nemalou príčinou jeho boja s cudzincami. Hlavnou  
myšlienkou Hosákovej štúdie je zistenie, že rastie význam ľudu ako politického  
faktora, s ktorým treba počítat ako so silou, ktorá privedie rozklad feudalizmu  
(str. 53).

Z. Kristen v príspevku *Pisárské přípisky v explicitech rukopisu z českých zemí  
jako pramen historický* ukazuje na početných príkladoch, ako tieto pisárske prí-  
pisky poskytujú často cenný materiál pre poznanie sociálneho postavenia stredo-  
vekých pisárov. Autor však sám uvádza, že pisári často používali svoje prípisky  
v explicitoch, naučené poredadl, ktoré teda neodrážali skutočnosť; iba ak sa v nich  
ozýva osobný tón, možno im „bez rozpakov veriť“ (str. 66). Tento argument  
(osobný tón prípiskov) nezdá sa dosvedčujúcim už ani preto, lebo je ťažko po-  
stihnuteľný. Treba preto povedať, že pre poznanie života pisárov nemožno dosť  
dobré použiť prípisky v explicitoch stredovekých rukopisov ako jediné či hlavné  
historické pramene, iba ako doplnkové.

Práca Z. Hájka *Oslava Josefa Dobrovského v Brně před devadesáti lety* opi-  
sue priebeh osláv na brnenskom cintoríne 1. novembra 1864. Táto práca je viac-  
menej zbierkou drobných faktov, idúcich často zbytočne do najmenších podrob-  
ností, ktorá si nekladie žiadne problémy a takmer nevychádza zo svojho užšieho  
časového rámca jediných večerných osláv Dobrovského.

Posledná a záverečná práca Sborníka VŠP v Olomouci je štúdia V. Žáčka *Ze  
styků české a německé revoluční emigrace v 19. stol.* V tejto práci ide v podstate  
o opísanie stykov nášho revolucionára J. V. Friča s predstaviteľom nemeckej emi-  
grácie v Londýne Gottfriedom Kinkelom, ktorého „revolučná“ činnosť nebola práve  
najčistejšia (porovnaj str. 77—80), a to na pôde časopisu Hermann, ktorého re-  
daktorom bol Kinkel. Štúdia stavia J. V. Friča do nepriaznivého svetla ako odporcu  
K. Marxa a priateľa „buržoázneho, revolučne nestáleho Kinkela“ (str. 82). I keď  
autor hodnotí napokon toto Fričovo konanie ako epizódu v jeho živote a jednou  
vetou sa potom zmieňuje aj o „obrovskom blahodarnom vplyve, ktorý na jeho čin-  
nosť mal Gerцен“ (str. 82), nevyhne sa poznámke, prečo V. Žáček nevenoval  
pozornosť radšej týmto svetlým stránkam Friča — dosiaľ iste tak málo známym —  
a prečo sa rozpisuje podrobne o nepatrnej a — ako vyplýva z článkov — celkom  
bezvýznamnej „epizóde jeho života“ (str. 82), pričom, pravda, nezabudne upozor-  
niť na tieň vo Fričovej činnosti.



Čo povedať celkovo o recenzovanom Sborníku VŠP v Olomouci? Aspoň toľko, že všetky príspevky sú azda príliš úzko zamerané, či už teritoriálne, časove alebo čo do šírky a významu problematiky. Tieto drobné príspevky obohatili našu historickú vedu skôr po stránke faktologického poznania než marxistickým riešením niektorých závažných historických problémov, ktorých máme celý rad a z ktorých najvýznamnejšie nám vytýčili smernice X. sjazdu KSČ. Napriek týmto kritickým pripomienkam musíme uvítať úsilie olomouckých historikov o rozšírenie publikačných možností, pričom sborník prác vlastného pracoviska je najvýhodnejšou a najprístupnejšou formou. Bolo by si treba iba želať, aby podobnú iniciatívu a podobnú možnosť mali aj ostatné vedecké ústavy.

Z. Konečný

JÁN KOLLÁR, O LITERÁRNEJ VZÁJOMNOSTI. Preložil, štúdiu a poznámky napísal Karol Rosenbaum. Vydalo Vydavateľstvo SAV, edícia Korešpondencia a dokumenty, Bratislava 1954. Strán 226.

Sté výročie smrti Jána Kollára, ktoré sme zaznamenali roku 1952, prebudilo zvýšený a zaslúžený záujem o životné osudy a dielo tohto klasika našej literatúry a vynikajúceho predstaviteľa slovenského i českého obrodzenia. V prácach slovenských i českých autorov, historikov, literárnych historikov i filozofov znovu ožila kollárovská problematika, ktorá i v minulosti patrila k široko pertraktovaným otázkam našej vedeckej spisy. Autori týchto prác z marxistických pozícií osvetľovali dobu a dielo Jána Kollára, hodnotili jeho veľký význam v procese formovania našich národov a novodobej národnej ideológie a kriticky revidovali mnohé nespriajvané názory starej buržoáznej literatúry. Pri tejto príležitosti vyšli aj nové vydania niektorých základných Kollárových diel. K nim sa zaraďuje, i keď časove trochu oneskorene, aj slovenské vydanie známej Kollárovej rozpravy *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa*, ktorá je popri *Slávy dcere* najvýznamnejším dielom tvorca teórie slovanskej vzájomnosti a plamenného bojovníka za jej uskutočnenie.

Kollárovu rozpravu sme dosiaľ poznali z nemeckého originálu a z českých a inoslovanských prekladov. Koncom minulého roku sa dostalo toto dôležité dielo, zrodené v období národnoobrodeneckého hnutia našich národov a tesne spojené s týmto hnutím, zásluhou K. Rosenbauma do rúk slovenského čitateľa v peknom preklade, s bohatými komentármi a rozsiahlou úvodnou štúdiou. O aktuálnosti tohto vydania nemôže byť nijakých pochybností, a to nielen pre vedeckú dôležitosť Kollárovho teoretického diela, ale aj pre živosť a dobovosť mnohých jeho vlastneckých a demokratických myšlienok, najmä však samotnej idey vzájomnosti a spolupráce slovanských národov, ktorá sa dnes uskutočňuje, a to v miere, o akej jej autor nemohol ani len snívvať, v politike družby a bratskej pomoci uskutočňovanej v duchu proletárskeho internacionalizmu Sovietskym sväzom a ľudovodemokratickými krajinami.

Nie je našou úlohou rozoberať a hodnotiť samotné Kollárovo dielo. Po tom, čo sme povedali o význame a aktuálnosti jeho vydania, chceme sa iba stručne dotknúť úvodnej hodnotiacej štúdie, autorom ktorej je prekladateľ a vydavateľ diela K. Rosenbaum.

Rosenbaumova štúdia *Ideový charakter Kollárových rozpráv o slovanskej vzájomnosti* nie je prvým pokusom o nastolenie a riešenie otázky o podmienkach, vzniku, charaktere a dosahu Kollárovej teórie slovanskej vzájomnosti. Touto otázkou sa zaoberali mnohí bádatelia slovenskí (Brtáň, Štefánek, Mráz), českí (Masaryk, Weingart, Pražák, Novák, Wollman, Dolanský) i slovanskí. Nová, najmä v porovnaní so starými buržoáznymi bádateľmi, je dôsledná autorova snaha vychádzať pri riešení tejto otázky z marxisticko-leninského učenia. Odtiaľ pramení jeho úsilie hľadať korene vzniku teórie slovanskej vzájomnosti predovšetkým v samotnej hospodársko-spoločenskej základni tohto obdobia, ukazovať jej triednu podstatu a jej spätný aktívny vplyv na upevňovanie novej základne, i keď autor nestavia a nerieši vždy otázku dosť jasne a konkrétne v tomto zmysle. Súčasne sa autor kriticky vypořádava s nesprávnymi, nemarkxistickými názormi bádateľov, ktorí hľadali pramene Kollárovej teórie slovanskej vzájomnosti vo vonkajších vplyvoch a predlohách, či to už bola nemecká filozofia (Jakubec, Murko, Masa-



ryk), antika a klasicistický humanizmus (Ludvikovský), poľský mesianizmus (Wollman, Pražák), alebo domáci českí a slovenskí predchodcovia (Brtáň, J. B. Čapek).<sup>1</sup>

Záveru o zdrojoch a podnetoch Kollárovej myšlienky slovanskej literárnej vzájomnosti, ku ktorým prichádza K. Rosenbaum po tejto analýze<sup>2</sup> — medzi ne na prvé miesto kladie vznikajúce vedomie príslušnosti k slovanským národom a formovanie tejto príslušnosti na základe tradície a súvekej kultúrnej praxe cez orientáciu ku kmeňovej jednote československej, no, z ktorých nevynechal (a správne!) ani vplyvy racionalistickej nemeckej a poľskej filozofie, ktoré Kollár používal najmä na argumentáciu v prospech svojej teórie — nevzbudzujú vážnejšie námietky či pochybnosti. Podobne je to aj s autorovou tézou o Kollárovej myšlienke slovanskej vzájomnosti ako o teórii obrannej proti národnostnému útlaku v ruskom mocnárstve. Vidí sa nám však, že autor mal dôslednejšie domysliť otázku o Kollárovej teórii slovanskej vzájomnosti ako súčasťi formujúcej sa buržoáznej národnej ideológie (ktorú iba akosi mimochodom nadhodil<sup>3</sup>), vysvetliť jej špecifickú širokú „slovanskú“ a „československú“ koncepciu a ukázať príčiny tohto zjavu (hospodárska slabosť a politická neorganizovanosť rodiacej sa slovanskej buržoázie v dvadsiatych rokoch XIX. stor. a z toho vyplývajúca snaha oprieť sa o „silnejších bratov“), ako aj zákonitý prechod ku kvalitatívne novému stupňu buržoáznej národnej slovanskej ideológie v štyridsiatych rokoch XIX. storočia. Toto všetko by korešpondovalo a podopieralo správnu autorovu tézu, že „treba rozlišovať slovanskú myšlienku v jej vývinových štádiách a nepovažovať ju... za nemennú...“<sup>4</sup> Na druhej strane nás však nemôže uspokojiť autorovo nepodložené tvrdenie, že obsah Kollárovej slovanskej myšlienky sa líši od jej obsahu u jeho predchodcov (Bel, Krman, Magin, Sklenár, Papánek, Adam Kollár, Fándly), pretože prejavy slovanskej myšlienky v XVII. a XVIII. stor. majú charakter formovania sa jednotlivých znakov a prejavov národnosti (!?), kým u Kollára ide o prejav formovania sa slovenského a českého národa ako novodobých (t. j. buržoáznych) národov.<sup>5</sup>

Cenným prínosom Rosenbaumovej štúdie sú kapitoly o Kollárovom hodnotení kultúry a o jeho literárnych náhľadoch v rozprave o slovanskej vzájomnosti. V nich autor presvedčivo ukazuje hlboký patriotizmus, demokratičnosť a humanitu Kollárovej teórie slovanskej vzájomnosti, ktorej nielenže je cudzí akýkoľvek šovinizmus, ale čo viac, je hlboko humanistická a demokratická (Kollár ju spája s uskutočňovaním idey ľudskosti ako hlavného poslanía Slovanstva, háji právo každého národa na slobodný život, verí vo vznešené poslanie kultúry a vedy).

V závere svojej štúdie sa K. Rosenbaum zbežne dotýka otázky účinkov Kollárovej rozpravy o slovanskej vzájomnosti na slovanské národy. Ide však viac o veľmi kusú a neúplnú informáciu, marginálne poznámky ako o rozbor alebo aspoň nastolenie problému v celej jeho šírke. Obzvlášť kusými a schématickými sa nám vidia zmienky o ohlasoch Kollárovho diela v Rusku, hoci medzi ruskými slavistami bolo nemálo komentátorov, stúpcov i kritikov jeho teórie. Za zmienku popri Budilovičovi rozhodne stál aspoň liberálne orientovaný N. Pypin, ktorý v rade svojich prác<sup>6</sup> vyslovil veľmi pozoruhodné úsudky o Kollárovom diele a pokúsil sa ho zaradiť do celkového rámca historického vývinu myšlienky slovanskej vzájomnosti, čo sa nie dost dobre podarilo autorovi posudzovanej štúdie. Na druhej strane niektoré závery tejto kapitoly sa nám zdajú zveličené a nesprávne. Také je tvrdenie, že ilýrske hnutie, snaha po zjednotení Srbov a Chorvátov je „najkonkrétnejším výsledkom pôsobenia Kollárových ideí“<sup>7</sup>, ak, samozrejme, nejde o nepresnosť štylizácie. Vychítať autorovi kusosť a neprepracovanosť tejto záverečnej kapitoly by azda nebolo celkom spravodlivé, i keď sám na začiatku svojej štúdie sľubuje čitateľovi, že si bude všmäť, „aké ciele sledoval Kollár svojou rozpravou o slo-

<sup>1</sup> Porovn. kap. IV. Pramene Kollárovej rozpravy o slovanskej vzájomnosti, 55 n.

<sup>2</sup> Porovn. str. 76—77.

<sup>3</sup> Porovn. str. 18.

<sup>4</sup> Str. 11.

<sup>5</sup> Str. 10.

<sup>6</sup> Porovn. najmä *Literaturnyj panslavizm* v časopise *Vestnik Evropy*, roč. 1879, č. 6, 8, 9, *Panslavizm v prošlom i nastojaščem*, tamže, roč. 1878, č. 9—12 a i.

<sup>7</sup> Str. 105.



vanskej literárnej vzájomnosti, čím sa stala a čím je dnes“.<sup>8</sup> Veď jeho štúdiá i tak hodne prekročila zvyčajný rozsah úvodných štúdií k vydaniám podobného druhu. Čo možno autorovi vyčítať, je podľa našej mienky práve tento neúmerne veľký rozsah<sup>9</sup> (100 strán úvodnej štúdie oproti 78 stranám diela a 38 stranám poznámok), ako aj vážnejšie nedostatky v samotnej štruktúre práce. Takými sú najmä opakovanie niektorých myšlienok na rozličných miestach, ako napr. zdôrazňovanie nutnosti skúmať vznik a pôsobenie rozpravy v spojitosti s celkovými spoločensko-hospodárskymi pomermi v úvode a v kapitole 4, kritika nesprávnych metód bádania starších autorov, narušenie logickej súvislosti výkladu násilným vklínením 4. kapitoly medzi problémovo blízke kapitoly 3. a 5., nie dost' jasný a zbytočnými citátmi prefažený úvod a pod. Tieto nedostatky sťažujú čitateľovi pochopiť autorov výklad, logický sled jeho myšlienok a argumentov.

Z hľadiska riešenia problému vzniku a vývoja slovenskej myšlienky u Slovákov treba štúdiu K. Rosenbauma považovať iba za prvý vážnejší, pritom však veľmi podnetný a — čo s osobitnou radosťou podčiarkujeme — vcelku úspešný pokus prispieť k marxistickému osvetleniu kľúčovej otázky tohto veľmi dôležitého, súčasne však i neobyčajne zložitého problému našich novších dejín.

V. Matula

JURAJ FÁNDLY, VÝBER Z DIELA; J. I. BAJZA, RENÉ MLÁDENCA PRÍHODI A SKÚSENOSTI. Vydalo Vydavateľstvo SAV, 1954 a 1955. Pre tlač pripravil a úvodné štúdie napísal J. Tibenský.

Nemožno povedať, že by naši osvietenski spisovatelia, J. Fándly a J. I. Bajza, neboli upúťali pozornosť našich historikov a literárnych vedcov. Avšak ich dielo ostalo našej verejnosti neznáme a donedávna z marxistického hľadiska nezhodnotené. V ich tvorbe sa veľmi jasne odráža obdobie, keď feudálny spoločenský poriadok dostáva sa u nás do otvorenej krízy a k životu sa hlási poriadok kapitalistický. Okrem toho tieto diela majú aj svoju hodnotu literárno-umeleckú.

Druhá polovica XVIII. stor. je dobou hlbokej krízy feudalizmu, prejavujúcej sa tak v základni, ako aj v nadstavbe. Zároveň je dobou, keď sa začína proces formovania „novodobého“ slovenského národa. Autor úvodných štúdií J. Tibenský popri užších aspektoch literárno-umeleckých masel sa tu v podstate vyporiadať s tromi základnými problémami: so vzťahom J. Fándlyho a J. Bajzu k odumierajúce mu spoločenskému poriadku, z toho vyplývajúcim vzťahom k vládnucej triede feudálov a k nevoľníckej otázke, ďalej k otázkam nadstavbovým, najmä s ich pomerom k uskutočňovaným cirkevným reformám a konečne s ich významom v procese slovenského národného obrodzenia, ktoré autor štúdií chápe ako „odraz procesu formovania slovenského buržoázneho národa vo vedomí ľudí“ (J. Tibenský, *Počiatky slov. národ. obrodzenia*, HČ II, 535). J. Tibenský sa usiloval v oboch úvodných štúdiách odpovedať na tieto základné otázky.

Fándly a Bajza ako dedinski farári žili medzi ľuďmi a mali tak možnosť z bezprostrednej blízkosti pozorovať rastúce vykorisťovanie poddaného roľníka a jeho hospodárske i morálne dôsledky. Táto skúsenosť sa najmarkantnejšie odrazila vo Fándlyho *Dúvernej zmlúve*, v spisku *Na opravdivé vlastenecké upozornenie* a preniká aj jeho hospodársko-náučnými spismi, u J. I. Bajzu predovšetkým v *René mládenca príhodi a skúsenosti*. V sociálnych názoroch oboch týchto našich osvietených spisovateľov veľký zlom znamená Francúzska revolúcia. Oba vychádzali z platformy „osvietenského“ absolutizmu a zavládnuvšia reakcia u nás po Francúzskej revolúcii zapôsobila aj na názory Fándlyho a Bajzu.

V *Dúvernej zmlúve* (ktorá je do *Výberu* zahrnutá najširšie) na mnohých miestach J. Fándly odhaľuje barbarskosť nevoľníckeho útlaku a uvedomuje si, že „nielen primitívne hospodárenie, ale aj ťažké nevoľnícke jarmo s celou plejádou feudálnych príživníkov a pijavie vyciava ľud, tlačí ho k zemi a odoberá mu chuť do práce“ (úvodná štúdiá, str. 42). K revolučnejším názorom, ktoré by mohli riešiť tento stav, sa však J. Fándly nedostáva. Biedu ľudu sa usiluje zmierniť predo-

<sup>8</sup> Str. 20.

<sup>9</sup> Prítom však súčasne vyslovujeme svoje poľutovanie, že s. Rosenbaum v nepracoval tento závažný problém v samostatnej monografii.



všetkým tým, že ho naučí racionálnejšie hospodáriť a heslom „láska k bližnému“, chce obmäkčiť šľachtu, aby zmiernila sociálny útlak ľudu. Ostrie Fándlyho kritiky reakcia v deväťdesiatych rokoch otupuje, ale J. Fándly aj v tomto období sa úprimne usiluje ľudu pomôcť (z tohoto obdobia pochádzajú všetky jeho hospodársko-náučné spisy). No napriek obmedzenosti Fándlyho sociálnych názorov, ako na to poukazuje J. Tibenský, „jeho úsilie o pozdvihnutie vzdelania ľudu v období, keď reaktivná šľachta sa usiluje zámerne ho udržať v nevedomosti, aby ho mohla bez strachu a lepšie vykorisťovať, musíme hodnotiť vysoko“ (úvodná štúdia, str. 57).

V spoločenskej kritike sa dostal ďalej, ale rovnako nejasne v hľadaní východiska, J. I. Bajza v románe *René mládenca*. Obrazy biedy ľudu v druhom zväzku tohto románu možno právom označiť za najostrejšiu kritiku feudálneho spoločenského poriadku u nás na konci XVIII. stor. Bajza hľadá intenzívnejšie aj príčiny biedy ľudu. Vidí ich predovšetkým v nákladnom a parazitnom živote vládnúcich tried. Avšak Bajzov návrh na riešenie zaostáva za ostrím jeho kritiky. Rešpektuje feudálne vlastníctvo pôdy, jeho návrhy nesmerujú k zvrhnutiu feudálneho spoločenského poriadku, ale v podstate k jeho ozdraveniu. Pravda, treba mať pritom na zreteli, že kapitalistické vzťahy v tejto dobe boli u nás ešte veľmi slabo vyvinuté.

Skutočnosť, že Bajza a Fándly ideove stáli na platforme „osvietenského“ absolutizmu, prejavila sa nielen v ich náhľadoch na nevoľnícku robotu, ale najmä v ich pomere k cirkevným reformám, ktoré uskutočňoval Jozef II. Obaja podrobili ostrej kritike celý rad feudálno-cirkevných prežitkov, obaja však boli vzdialení nielen materialistickému svetonázoru, ale aj deizmu niektorých francúzskych osvietenecov. Avšak aj v tomto prípade treba pri ich hodnotení brať do ohľadu ich objektívne i subjektívne determinácie. Na Slovensku, kde sa uhorská cirkevná hierarchia zúrivo bránila i umierneným jozefínskym reformám a krčevite sa pridržala stredovekých prežitkov, hoci aj ideove obmedzená kritika J. Fándlyho a J. I. Bajzu znamená jednáko len kliesnenie cesty slobodnejšiemu mysleniu.

Značnú pozornosť vo svojich štúdiách venoval J. Tibenský osvetleniu a významu J. Fándlyho a J. I. Bajzu v procese slovenského národného obrodzenia. Ich snahy o zavedenie slovenčiny ako spisovného jazyka, povznesenie slovenskej literatúry, záujem o národnú minulosť sú faktory, ktorými sa radia medzi prvých slovenských národných buditeľov.

J. I. Bajza je autorom prvého slovenského románu, ktorý je zároveň prvým širšie komponovaným literárnym útvarom. Prvý sa pokúsil, zatiaľ iba praktickou literárnou činnosťou, o kodifikáciu slovenského spisovného jazyka. Pre tieto skutočnosti J. Tibenský oprávnene hovorí, že „J. I. Bajza vystupuje u nás ako priekopník národného obrodzenia, ako jeden z prvých buditeľov Slovákov“ (úvodná štúdia, str. 42).

Pri objasňovaní významu J. Fándlyho v procese slovenského národného obrodzenia J. Tibenský rozoberá jeho vzťah k bernolákovskej spisovnej norme. J. Fándly nielen organizačne, svojou prácou v Tovarištvu, ale najmä svojím vlastným literárnym dielom, bohatým na prvky z ľudového jazyka, dokázal historickú oprávnenosť a opodstatnenosť kroku A. Bernoláka. K zaujímavým výsledkom dochádza autor štúdie pri rozbere Fándlyho názorov na našu národnú minulosť. Analýzou základných myšlienok „obrancov“ slovenskej národnosti v XVIII. stor., bojujúcich najmä proti koncepcii tzv. podmaniteľskej teórie, sledovaním vývoja tradície veľkomoravskej a cyrilometodejskej, ukazuje, v čom bol J. Fándly závislý od týchto starších náhľadov, najmä od J. Papánka a v čom ich prekonal už v dôsledku formovania „novodobého“ buržoázneho slovenského národa. J. Fándly, ako na to poukazuje autor štúdie, „najďalej a najodvážnejšie vykročil na ceste buržoázneho vývoja práve svojimi národno-obrannými a buditeľskými snahami. Tu najďalej prekročil aj hranice „osvietenského“ absolutizmu“ (úvodná štúdia, str. 57).

Záverom treba odpovedať na otázku, v čom vidíme hlavný význam a prínos štúdií venovaných dielu J. Fándlyho a J. I. Bajzu. Ich ťažisko nie je v prínose materiálovom. Túto úlohu, najmä pokiaľ ide o Fándlyho, splnili čiastočne literárni historici (I. Kotvan, A. A. Baník) už predtým. Význam týchto štúdií vidíme predovšetkým v tom, že J. Tibenský vykladá dielo a názory oboch týchto našich osvietených spisovateľov v úzkej spojitosti s hospodárskymi a sociálnymi pomermi na Slovensku na konci XVIII. stor. Vďaka tomu sa autorovi štúdií podarilo podať pomerne ucelený obraz nielen o živote a diele Fándlyho a Bajzu, ale aj obraz o ob-



dobi, v ktorom pôsobili. Štúdie možno označiť za prvé práce našej marxistickej historiografie, venované týmto problémom. J. Tibenský naznačil cestu, ktorou sa bude treba uberať pri štúdiu problematiky druhej polovice XVIII. stor. pri hodnotení osobností nášho osvietenstva a počiatkov slovenského národného obrodzenia.

Na margo autora štúdií treba však poznamenať, že vzhľadom na širšiu koncepciu jeho práce pomerne skúpo obišiel uhorských jakobínov, aj keď priamo s jeho problémami nesúvisia. Aj napriek tomu, že doteraz nie je dostatočne známy a spracovaný materiál k vyčerpávajúcemu zhodnoteniu úsilia uhorských jakobínov, demokratov a revolucionárov z konca XVIII. stor., domnievame sa, že keby bol J. Tibenský spomenul aspoň heslovite ich názory a snahy s našimi osvietencami, mohol plastickejšie podať celkový obraz o diele J. Fándlyho a J. I. Bajzu. Tak uhorskí jakobíni, ako aj naši osvietenci vyšli prakticky zo spoločnej ideovej základne, z „osvietenského“ absolutizmu, pôsobili na nich podobné európske i domáce myšlienkové prúdy, jednako však ich vývoj sa začal uberať rôznym smerom. Francúzska buržoázna revolúcia ich rozdeľuje na dva smery. Kým jakobíni sa odkláňajú dolava, dostávajú sa až k organizovaniu sprisahania a k revolučnej agitácii medzi masami, u J. Fándlyho a J. I. Bajzu možno pozorovať vážny zlom vo vývojevej línii ich názorov. Týmto vzájomným porovnaním, išlo by hlavne o porovnanie názorov najrevolučnejšieho krídla uhorských jakobínov, reprezentovaného Szentmarjayom a Hajnóczym, boli by oveľa vypuklejšie vystúpili náhľady Fándlyho a Bajzu na roľnícku a národnostnú otázku.

Celkove však treba vydanía *Výberu z diela Juraja Fándlyho* a Bajzovho románu *René mláďenca príhodi a skúsenosti*, ako aj úvodné štúdie k nim vítať ako cenný príspevok k osvetľovaniu problematiky konca XVIII. stor. a zároveň ako krok k sprístupňovaniu pokrokového odkazu našej minulosti dnešku.

B. Kostický

PRAMENY K ČESKOSLOVENSKÝM DĚJINÁM VOJENSKÝM, ZV. 1. REGESTA FONDU MILITARE ARCHIVU MINISTERSTVA VNITRA ČSR, díel I., 1527—1589. Na vydanie pripravil dr. Fr. Roubík, Praha 1937, strán XV+391. Zv. 2, díel II., 1590—617. Na vydanie pripravil dr. Václav Líva, Praha 1938, strán XV+546. Zv. 3,

PRAMENY K DĚJINÁM TRICETILETÉ VÁLKY, REGESTA FONDU MILITARE AMV ČSR, díel III., 1618—1625. Na vydanie pripravil dr. Václav Líva, vydal Vojenský historický ústav s Ústředním archivom Ministerstva vnútra v nakladateľstve Naše vojsko, Praha 1951, str. 874. Zv. 4, díel IV., 1626—1635. Pripravil a vydali tíže, Praha 1953, strán 438. Zv. 5, díel V., 1636—1639. Pripravil a vydali tíže, Praha 1954, strán 404. Zv. 6, díel VI., 1640—1642. Pripravil a vydali tíže, Praha 1955, strán 478.

Problematika obdobia neskorého feudalizmu je v poslednom čase predmetom zvýšenej pozornosti historického bádania. Diskusie o pripravovanej učebnici československých dejín, ktoré sa konali za účasti našich a zahraničných historikov, ukázali, že základnú problematiku obdobia neskorého feudalizmu si staršia historiografia nepovšimla a väčšinou ostávali nepovšimnuté aj otázky ekonomicko-sociálneho vývoja a otázky života ľudových mas. Ukázalo sa, že ak má byť správne osvetlený problém utuženia a pretrvania feudalizmu, druhého znevoľnenia, problém vzniku a vývoja centralizovanej habsburskej monarchie, úpadku miest a pruskej cesty vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve alebo otázky historickej úlohy boja ľudových mas pri výklade feudálneho spoločenského systému, potom treba preskúmať a sprístupniť dosiaľ neznámy alebo málo využitý prameňný materiál XVI.—XVIII. stor.

V našej doterajšej edičnej činnosti bolo popredné miesto vyhradené prameňom k dejinám politickým, náboženským, memoárovej literatúre a korešpondencií význačných osobností. Ale väčšina vydaných publikácií dosiaľ trpí roztrieštenosťou, neukončenosťou a nejednotnosťou formálnych hľadísk, s ktorými sa k ich vydávaniu pristupovalo.

Dnes sa už všeobecne uznáva potreba vydávať najdôležitejšie pramene k dejinám hospodárskym a sociálnym. Prameňov tohto druhu, často iba miestneho charakteru, je pre XVI.—XVIII. stor. veľké množstvo a edičné plány preto nie-



kedy vzbudzujú oprávnené obavy, či sú účelné. Právom sa preto zdôrazňuje potreba vydať predovšetkým pramene celozemského charakteru alebo pramene, ktoré vzišli z činnosti ústredných inštitúcií a umožňujú tvorenie záverov širšieho dosahu. Takým prameňom je nesporne česká berní rula, ktorej dlho očakávané vydanie sa roku 1949 začalo. Podobný ráz má aj *Soupis pramenů k dějinám feudálního útisku* (zv. I., Finančná prokuratúra, Praha 1954).

K publikáciám tohto druhu sa radí už pred vojnou začatá edícia *Prameny k československým dějinám vojenským*. Za úlohu si vytýčila sprístupnenie dôležitého fondu Archívu Ministerstva vnútra, zvaného Staré militare vo forme regist. Tento fond, obsahujúci materiál pre roky 1527—1748, umele sa utvoril na rozhraní XVIII.—XIX. stor. sústredením pozostatkov vojenskej agendy českej miestodržiteľskej kancelárie a českej komory. Do kompetencie týchto dvoch ustanovizní patrilo vyzbrojenie, zásobovanie a dislokácia vojska v Čechách. Už tým je naznačený význam edície, ktorá okrem zpráv k politickým a vojenským dejinám prináša veľa cenného materiálu aj k štúdiu hospodárskeho a sociálneho vývoja, ktorý bol v období neskorého feudalizmu silne ovplyvnený práve vojenstvom a vojnovými udalosťami. Daňová organizácia bola úzko spojená s organizáciou vojskou a slúžila najmä vojenským účelom. Zvyšovanie príspevkov a daňového zataženia podaných úzko súviselo v tejto dobe s rozvojom a rastom žoldnierskych armád a vedením vojen.

Vojny a najmä vojna tridsaťročná viedli k hlbokým zmenám v hospodárskej a sociálnej štruktúre krajiny. Vojsko sa stávalo dôležitým odberateľom poľnohospodárskych a remeselných výrobkov. Veľké vojenské dodávky viedli k zavádzaniu nových výrobných odvetví, k rastu výroby veľkostatku a k nadviazaniu nových obchodných stykov. Tridsaťročná vojna, ktorá spôsobila úbytok obyvateľstva, rozvrátenie právnych noriem, zbadačenie obyvateľstva, zrýchľovala aj proces druhého znevoľnenia, vytváranie veľkých latifundií a definitívne odsunula mestá v hospodárskom živote krajiny na vedľajšie miesto.

Je zásluhou nakladateľstva Naše vojsko, že vydávaním prameňov k vojenským dejinám vytvára predpoklady pre štúdiá týchto otázok. Z pôvodného plánu edície, počítajúceho s vydávaním prameňov do roku 1748, bolo zatiaľ vydaných šesť zväzkov, obsahujúcich materiál od roku 1527 do roku 1642. Pre dejiny Uhorska a Slovenska sú závažné najmä prvé štyri zväzky, vzťahujúce sa na obdobie vojen s Turkami v XVI. stor. a na účasť Gabriela Bethlena na protihabsburskom odboji v prvých rokoch tridsaťročnej vojny.

Regesty 1. zväzku (1527—1589) oboznamujú čitateľa s bojmi Ferdinanda I. s Turkami a Jánom Zigmundom Zápoľským. Zreteľne sa v nich prejavuje závislosť habsburského vojenského vedenia od finančnej pomoci českých krajín, ktoré ostali hospodársky najcennejším územím ich súštatia. Za obliehania Viedne Turkami roku 1529, ako aj v neskorších rokoch boli z Čiech narychlo dodávané zbrane, munície, remeselníci, puškári, dobytok, povozy a predovšetkým peniaze na výplatu habsburských armád. Od finančného príspevku Čiech záviselo úplne vojsko na Spiši a listy kráľa Maximiliána i Ferdinanda z roku 1558 sú plné naliehavých výziev zobrať ďalšie čiastky na „tureckú pomoc“. Neposkytnutie týchto hrozilo vtedy skazou uhorských armád.

Rad zpráv dokladá účasť českých vojenských družín, najatých českými stavmi (oddieli Václava Berky z Dubé, Čeňka Dašického z Barchova a Dašic, Jána Markvarta z Hrádku, Jána Jablonského, Fridricha zo Žerotína, Viliama Mirkovského zo Stropčic a i.) na bojoch s Turkami. Na niektorých miestach sa uvádzajú aj českí žoldnieri neurodeného pôvodu (Ján Oppith, inak Peřina z Maličina, Beneš Hubáček, Duchek Šupků syn, „ktorý bol ritmaistrom nad 56 pešími drábmí z mesta — Rakovníka do tureckého ťaženia v Uhorsku roku 1593“). O tom, ako sa srovali pred nepriateľom, hovorí regist z 15. januára 1566, ktorý zdôrazňuje ich rytierkosť a statočnosť.

Turecké vojny v XVI. stor. boli niekedy pre české mestá v zázemí príčinou rozvoja ich remeselnej výroby. 18. marca 1568 sa česká komora obrátila na české a lužické mestá s dopytom, koľko súkna môžu pre vojsko dodávať, pretože kráľ sa rozhodol zadovážiť súkno v českých krajinách a obmedziť nákup v ríši. Rad registov z roku 1572 prezrádza vzrast dopytu po českom súkne. Zdôrazňovalo sa, že zvýšenie odbytu pomôže aj vyšším stavom, ktoré chovajú ovce a dodávajú vlnu na spracovanie. Z Krupky a Horného Slavkova sa do Uhorska dopravoval vo veľ-



kom množstve cín na liatie kanónov a naspäť formanni zas privádzali meč z Banskej Bystrice na preliatie poškodených kanónov v pražských zbrojniciach. Za peniaze vybrané v českých krajinách sa na obranu uhorských hraníc stavali aj nové pevnosti (Nové Zámky 1579, opevnenie Krupiny, zosilnené 1589).

Druhý zväzok regestov 1590—1617 sa dotýka najmä novej tureckej vojny v Uhorsku, ktorá vypukla roku 1593. České krajiny aj v čase mieru vydržovali posádky v banských mestách na okolí Štiavnice a aj v Komárne. Po útoku Turkov na pohraničné pevnosti roku 1593 české stavy postavili ihneď do poľa 1000 jazdcov pod vedením grófa Šebestiana Šlika (reg. z 9. októbra 1593) a prapor ritmajstra Šebastiána Šanovca (12. októbra 1593). Morava poslala najprv 500 strelcov (15. januára 1594) a stále nové oddiely vojska jazdeckého a pešieho odchádzali na východ. Charakteristický je list kráľa Rudolfa grófke Berkovej z Lipého, aby nebránila svojmu vnukovi zúčastniť sa na ťažení do Uhorska so Zdeňkom Berkom, veliteľom 600 jazdcov (16. I. 1954), neskoršie sa udáva 1000 jazdcov. Veľká časť regestov sa týka niekoľkokorákeho rozpisania českej zemskej pohotovosti a ťaženia tohto vojska k Bratislave roku 1594.<sup>1</sup>

O veľkosti vojenských dodávok panských veľkostatkov svedčí korešpondencia Petra Voka z Rožmberka, Kašpara Kaplířa zo Sulevic a Bohuslava Malovca z Malovic z českou komorou. Obilie sa dodávalo do Českých Budějovic, prevážalo sa k Dunaju a odtiaľ po lodiach do Uhorska.

V regestoch druhého zväzku sa odráža aj rozkol v panovníckej rodine, odboj Matejev, jeho ťaženia do Čiech roku 1608 a vpád pasovského vojska roku 1611.

Tretí zväzok (1618—1625) obsahuje registry k prvému obdobiu tridsaťročnej vojny — k udalostiam českej a falckej vojny. K Uhorsku majú bezprostredný vzťah časti, ktoré dokumentujú spoluprácu protihabsburskej opozície v českých krajinách s Gabrielom Bethlenom. Českí emigranti sa usilovali po porážke českého stavovského povstania roznieť roku 1621 z Kladska a Slezska povstanie na Morave a nadviazať priamy styk so sedmohradským vojvodom. K povstaniu došlo skutočne na Opavsku a na Valašsku, ale plán spojenia vojsk krnovského markgrófa Jána Juraja s uhorskými vojskami bol zmanený Bethlenovou vrtkavosťou. Roku 1623 obnovil Bethlen vojnu s cisárom. Cisárske oddiely z Čiech boli odoslané na Slovensko, ale museli ustúpiť. Pri Hodonine ich obklúčila uhorská a turecko-tatárska ľahká jazda. Hrozil aj Bethlenov vpád do Čiech, ale aj tentokrát sedmohradský vojvoda sklamal nádeje českej amigrácie a uzavrel s cisárom mier.

Rad zpráv dokumentuje utrpenie, aké musel znášať za uhorského vpádu juhomoravský a západoslovenský ľud, ktorého kraj sa stal bojiskom a musel vydržiať početné armády (Reg. z 31. októbra 1623, 10. novembra 1623).

V štvrtom zväzku (1626—1635) je najhojnejšie zastúpený rok 1626. Mansfeld po porážke pri Dessau zreorganizoval svoju armádu v Braniborsku a posilnený dánskymi oddielmi pod velením sasko-weimarského vojvodu Jána Arnošta tiahol cez Slezsko do Uhorska. Zmocnil sa Tešínska a východnej Moravy, Ján Arnošt Opavska a Krnovska. Ich vojská na ústupe pred Waldsteinom prešli Vlárskym priesmykom do Uhorska a 4. septembra dorazili do Trenčína. Waldsteinovo zle zásobované vojsko, slabo podporované uhorskou insurekciou, nemohlo zabrániť Mansfeldovi spojenie s Bethlenom, ku ktorému došlo pri Tekove. Bethlen so svojimi Turkami prenikol k Sečanom, keď ho však zastihla zpráva o porážke, ktorú utrpel dánsky kráľ od Tillyho pri Luttere, stal sa opatrnejším a začal vyjednávať o mier. Mansfeld odovzdal velenie nad vojskom Jánovi Arnoštovi a na ceste do Benátok zomrel. Zanedlho zomrel v Martine (Turč. Sv. Martin) aj Ján Arnošt. Velenie Mansfeldovho vojska prevzal dánsky splnomocnenec Mitzlaff, ktorý ho previedol na Opavsko a prezímoval tam v nádeji, že Bethlen na jar obnoví vojnu. Waldstein ho však vytlačil roku 1637 do Nemecka.

Rastúce utrpenie ľudu, vysávaného kontribúciami a neviazanou soldateskou, začalo už v českých krajinách prepukať otvorenými vzburami a povstaniami, ktoré sa obracali tak proti marodérom, ako aj proti vrchnostiam (reg. zo 16. júna 1626). S prenesením vojnového javiska na Slovensko doľahli aj na tamojší ľud všetky dôsledky s tým spojené. O utrpení slovenského ľudu a ožobračení krajiny sa zmieňuje nedatovaná zpráva Anny Rozíny, vdovy po grófovi Stanislavovi Thurzovi,

<sup>1</sup> Porov. Sněmy české VIII, Jozef Matoušek, *Turecká válka v evropské politice v 1592 až 1594*, Rozpravy ČAVU, tř. I., č. 82, Praha 1935, 245 a. n.



daná na hrade Šintave; o vyplnení dediny a pobití sedliakov hovorí iná zpráva z 25. októbra 1626.

O Waldsteinovom ťažení slovenskými údoliami nás informuje niekoľko registov. Výstižne osvetľuje vojenskú situáciu na Slovensku avízo z Viedne, datované k 14. novembru 1626. Podľa neho Waldstein mal oznámiť cisárovi, že „jeho armáda sa stenčila viac ako o polovicu, preto by nebolo radno, aby sa hnul z Uhorska a odobral sa na Moravu a do Sliezska usporiadať tamojšie pomery. Musel by tiahnuť Jablunkovským priesmykom, ktorý by nepriateľ mohol obrániť s 200 mušketermi proti jeho celému vojsku. Mansfeld je pochábeľ, ktorý by sa mohol čoskoro nájsť za chrbtom a Bethlen, ktorého sily deň zo dňa rastú, mohol by vpadnúť s Turkami na Moravu a do Rakúska“.<sup>2</sup>

Dejisko ďalších udalostí dánskej a švédскеj vojny zostávalo v českých krajinách a v Nemecku, takže uhorská účasť ustúpila do pozadia a v registroch sú zprávy o Uhorsku z roka na rok redšie.

Piaty zväzok (1636—1639) obsahuje početné zprávy o pohyboch cisárskych vojsk v českých krajinách, o ťažkých kontribúciách, výčinoch trestnej armády, sťažnostiach miest a vrchností ap. Najviac registov sa vzťahuje na rok 1639, keď došlo k Banerovmu vpádu do Čiech. Baner opanoval celé pravé Polabie, Zatecko a Slánsko. Napriek tomu, že jeho ťaženie malo byť bojom za oslobodenie Čiech od náboženského útlaku, jeho podvelitelia nedbali na zákazy a vysielali lúpežné oddiely do susedných krajov. Cisárski zase neostávali za nimi nijako pozadu.

Uhorska sa v tomto zväzku dotýkajú drobnejšie zprávy o finančnej pomoci z českých krajín pre uhorské pohraničné posádky (1. júla 1636), ale už prevažujú doklady o tom, že v tejto fáze tridsaťročnej vojny sa úloha českých krajín a Uhorska vymenila a z Uhorska bol v značnom množstve do Čiech dodávaný dobytok a jazdecké kone (5. júla 1636, 31. júla 1636). Viac zpráw potvrdzuje, že Uhorsko teraz posielalo k cisárskym oddielom do Čiech aj odvedencov a pomocné oddiely (22. mája 1636, 8 júna 1639, 25. júna 1639). Z Horného Uhorska sa priemiestovalo do Čiech aj pravidelné vojsko (18. júna 1939).

Šiesty zväzok (1640—1642) opisuje vpády Banerových a Torstenssonových vojsk na českú pôdu, vytlačenie Švédov z Moravy a porážku cisárskych vojsk pri Breitenfelde. Čechy sa v tomto čase stávali skutočným táborm pre znovuvystrojenie a zotavenie armád. Niekoľké presuny cudzích a cisárskych armád vyčerpali krajinu z posledných zvyškov síl.

Uhorsko bolo v tomto čase ďalej vojnovým zázemím cisárskych armád a dodávateľom potravín a dobytky (reg. z 12. marca 1641). Najviac registov však zaznamenáva účasť uhorských jednotiek, najmä jazdy, v cisárskej armáde, ktorej prechody a ubytovania i odchody prepustených jednotiek cez Moravu do Uhorska (napr. ťaženie jazdy vrchného hajtmána Františka Wesselényiho cez české krajiny v októbri 1642, súpis jazdcov, str. 382).

Vydáním posledných dvoch zväzkov z obdobia tridsaťročnej vojny (1643—1645, 1646—1648) bude takto sprístupnená širokým kruhom historikov bohatá látka. Pravda, na vytvorenie plňšieho obrazu vojenských a politických udalostí týchto čias by edícia sama nepostačila. Bude ju treba doplniť obdobným fondom militárií v Št. archíve brnenskom a materiálom vojenských kancelárií Buquoyovej, Gallasovej, Piccolominiho, Waldsteinovej a i. Pre Slovensko a Uhorsko bude potrebné prihliadať aj na fond archívov slovenských a budapeštianskych, ktorých výskum ukázal jedinečné bohatstvo materiálu práve pre toto obdobie. Až na ich základe bude možné bližšie určiť hospodárske dôsledky vojen a ukázať aj na málo známe stránky česko-slovenskej spolupráce v XVI.—XVIII. stor. M. Š.

J. V. ORMIS, BIBLIOGRAFIA JÁNA KOLLÁRA. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1954. Strán 503.

Slovenská bibliografická literatúra, nech už ide o ktorékoľvek vedné odvetvie, má neobyčajne mnoho čo dohádzať. No pri nedostatku svedomitých a odborne pripravených bibliografických pracovníkov niet nádeje, že v dohľadnom čase sa odstránia všetky nedostatky a medzery, ktoré by sa mali v záujme úspešného roz-

<sup>2</sup> Porov. Fr. Roubík, *Valdštejnovo ťažení na Slovensko roku 1626*, Sborník AMV III, Praha 1935.



vijania vedeckej práce na Slovensku odstrániť. Preto vítame každú bibliografickú publikáciu, ktorá znamená nielen prínos do bibliografickej literatúry, ale súčasne obohacuje našu vedeckú spisbu odkrývaním nových, doteraz neznámych alebo nepovšimnutých skutočností, bez poznania ktorých je ďalší pokrok nemožný alebo prinajmenšom značne zdhavý a ťažší. Je nesporné, že potrebujeme nielen všeobecné bibliografické práce (na niektorých sa už aj pracuje), ale i tzv. tematické bibliografie, a to zasa buď istého vedného odboru, buď niektoré význačné osobnosti. Počuť sme s uspokojením, keď sa pred viac ako piatimi rokmi rozhodlo, že v Slovenskej akadémii vied sa budú pripravovať niektoré tematické bibliografie. Ústav slovenskej literatúry mal dokonca medzi svojimi vedeckými pracovníkmi troch, ktorí sa sústavne zaoberali prípravami a excerpciou materiálu pre bibliografiu slovenskej literárnej vedy a postupne zhromaždili skutočne rozsiahly materiál. No zatiaľ práce na tejto bibliografii nijako zvlášť nepokračovali, a to z rôznych príčin, a miesto bibliografie slovenskej literárnej vedy dostáva sa nám do rúk na rozsah i obsah pozoruhodná *Bibliografia Ján Kollára*, zostavená našim najvýznačnejším, najeruditívnejším a najdôkladnejším, priamo až do nežiadúcich a často až do bezvýznamných podrobností zachádzajúcim bibliografickým pracovníkom J. V. Ormísom.

Zostavovateľ *Bibliografie Jána Kollára*, ktorému k tejto práci dalo nepochybne podnet 100. výročie smrti Jána Kollára roku 1952, pristupoval k zvládnutiu významnej úlohy po skúsenostiach získaných celou svojou doterajšou prácou bibliografa najmä pri hľadaní materiálu k bibliografii slovenskej literárnej vedy, ako aj doplnkov k Riznerovej *Bibliografii*. Svoju bibliografickú prácu o Jánovi Kollárovi zameral J. V. Ormís hodne do hĺbky, ale najmä do šírky, a to do neprimeranej šírky, takže jeho práca sa stala dosť neprehľadnou, zbytočne zaťaženou hromadou bezvýznamného materiálu, často ešte aj podrobnejšie bibliograficky rozvedenou na ďalšie jednotky, miesto aby z hľadiska prehľadnosti a úspornosti čo najviac sústredil, utriedil a zjednodušil jeho publikovanie.

*Bibliografiu Jána Kollára* rozdelil J. V. Ormís na tri časti. Do prvej zaradil všetky bibliografické jednotky, vlastné práce a preklady diel Jána Kollára, pokiaľ vyšli tlačou od vydania prvej jeho práce, a to tak, že osobitne uvádza *Zobrané spisy*, básne, *Slávy dcery*, nábožné piesne, cestopisné diela, pamäti, autobiografie, kázne, čítanky, šlabikáre, *Rozpravu o slovenskej vzájomnosti*, práce etymologické, archeologické, veci týkajúce sa literárnej reči a boja o spisovnú reč, *Písne svetské* a *Národné zpievanky* a rozličné iné. V druhej časti nachádzame bibliograficky materiál o Kollárovej korešpondencii, a to oddelene od tých, ktoré napísal J. Kollár, ktoré dostal J. Kollár a listy tretích osôb, týkajúce sa Jána Kollára. V tretej, najobsiahlejšej časti je potom uvedená bohatá bibliografia o Jánovi Kollárovi, rozdelená na 33 oddielov. Práve v tejto časti zašiel J. V. Ormís pri zhromažďovaní a zatriedení materiálu do zbytočných podrobností, ktoré sa najmarkantnejšie prejavujú v oddiele 48, kde uvádza citáty a mottá z Kollára.

J. V. Ormísovi sa podarilo zozbierať v pomerne krátkom čase skoro 2900 bibliografických jednotiek, súdiac aspoň podľa čísel, čo je nesporné úctyhodný počet. No keď si všimáme podrobnejšie obsah jeho *Bibliografie Jána Kollára*, presviedčame sa o tom, že nepostupoval pri zostavovaní *Bibliografie Jána Kollára* po žiadnej stránke účelne ani užitočne z hľadiska tých, ktorí budú túto bibliografiu používať. Veľmi mnoho z materiálu, ktorý bibliograficky spracoval, nemá totiž z hľadiska poznania života a diela Jána Kollára nijakú väčšiu cenu a mohlo byť bez veľkých obáv o úplnosť vylúčené v prospech skvalitnenia a použiteľnosti diela. J. V. Ormísovi nemalo ísť o kvantitu, ale predovšetkým o kvalitu. Takto jeho práca robí dojem spisovnej registratúry miesto účelne vyškartovaného archívneho materiálu. J. V. Ormís sa dal pri tejto svojej bibliografickej práci uniesť úplne do samoúčelnosti, čo malo, prirodzene, ďalší dôsledok, že nemohol byť v nej dokonale úplný, ako by si bol prial a chcel. Takú úplnosť pri všetkej svojej bibliografickej erudícii J. V. Ormís prakticky nemohol dosiahnuť, a preto jeho *Bibliografia Ján Kollára* napriek veľkému rozsahu zostáva len torzom, hoci mala zhromaždiť všetok materiál až do konca roku 1952, teda i materiál vzniknutý v Kollárovom jubilejnom roku. J. V. Ormís v tomto smere pochopiteľne a správne už vopred ospravedlňuje neúplnosť svojej práce, no neuznal za potrebné ani vhodné uviesť, čo všetko excerpoval, najmä, pravda, z časopiseckého materiálu, a čo nie. Uspokojil sa len konštatovaním, že vie o ďalšom materiáli, že ho bude ďalej do-



plňovať, ako doplňoval už aj svoju recenzovanú *Bibliografiu*, nečakajúc s ukončením jej rukopisu dovtedy, kým definitívne neuzavrrel svoje excerpčné práce, čo pravda, bolo nesprávne. Tým jeho *Bibliografia Jána Kollára* stráca do istej miery na cene pre kollárovského bádateľa, ktorý nebude vedieť, čo si má ešte povšimnúť, čo J. V. Ormis má v zozname svojich deziderát, alebo či má pracne zisťovať podobným prezeraním bibliografických jednotiek, čo a z čoho bolo excerpované, aby mohol pokračovať ďalej.

Po stránke štruktúry, rozdelenia bibliografickej látky možno s J. V. Ormisom celkovo súhlasiť. Pokiaľ ide o vnútornú stránku *Bibliografie Jána Kollára*, treba podotknúť, že väčšina bibliografických jednotiek je anotovaná, čo rozhodne možno vítať, no anotácie sa zväčša obmedzujú na faktografické údaje alebo na formálne skutočnosti a len v zriedkavých prípadoch sú aj hodnotiace. Tu nedostatočne uplatňoval J. V. Ormis kritické hľadiská, aby rozlíšil, čo je z hľadiska marxistickej literárnej historiografie potrebné a nevyhnutné, čo je pre dnešného bádateľa pri dnešnom stave literárnej vedy účelné uviesť a čo nie. Tento nedostatok *Bibliografie* vyplýva z toho, že J. V. Ormis predovšetkým nie je vyslovene kollárovský bádateľ. Preto by bolo bývalo účelnejšie, keby po tejto stránke bol na tejto špeciálnej tematickej bibliografii spolupracoval nejaký kollárovský bádateľ alebo aspoň literárnovedný pracovník, podrobne oboznámený s kollárovskou problematikou, ktorý by bol anotácie patričným spôsobom doplnil a zamerl z hľadiska dnešného stavu literárnej vedy, no súčasne mohol aj uskutočniť vhodnú redukciu bibliografického materiálu podľa vyššie naznačeného princípu. Táto požiadavka je tým viac na mieste, keď uvážime obsah prvého odstavca úvodu J. V. Ormisa k *Bibliografii Jána Kollára*, kde píše okrem iného o Kollárovej účasti na *Hlasové o potrebe*, ale neuvádza nijaké konkrétne dôvody pre svoju argumentáciu.

Podobne za neučelnú možno považovať i tú časť *Bibliografie*, označenej ako Kollár v krásnej literatúre, kde sú uvedené údaje o Kollárovi v poézii, beletrii i dramatickej literatúre, i keď uznávame, že tieto údaje svedčia o rozšírenosti Kollárových básnických myšlienok a prejavov i jeho osobnosti vôbec, no jednako práve pre neúplnosť takýchto záznamov (bola by to sysifovská práca usilovať o jej úplnosť) nemožno súdiť podľa nich na spoločenský dosah Kollárovho literárneho diela, ktorý bol nesporne značný a závisel od rôznych okolností, najmä spoločenských a politických. Ako klad treba uviesť, že J. V. Ormis uvádza pri mnohých bibliografických jednotkách aj ich signatúry a miesta výskytu v knižniciach, čo umožní bádateľom ľahkú orientáciu pri hľadaní kollárovskej literatúry. Prehľadnosti diela by bolo prospelo, keby autor, prip. technická redakcia sa boli postarali o lepšiu, prehľadnejšiu úpravu materiálu. Ináč možno pochváliť svedomite vykonanú bibliografickú prácu J. V. Ormisa, najmä jeho spoľahlivé údaje, ktoré pri všetkej neprehľadnosti diela predsa len umožnia záujemcovi o dielo a život Jána Kollára objaviť ne jeden podnet k ďalšiemu rozvíjaniu bádania o tomto nesporne veľkom dejateľovi. Bolo by si treba len priať, aby táto príliš podrobná, a preto ani nie úplná bibliografia J. Kollára podnietila našich literárnovedných pracovníkov k tomu, aby pristúpili k napísaniu vyčerpávajúcej monografie, ako aj aby sa pokračovalo v kritickom vydávaní nielen diela J. Kollára, ale i jeho korešpondencie. Pre tieto práce Ormisova *Bibliografia* iste vykoná veľmi platné služby. Pri pripravovanej podobnej bibliografii L. Štúra bude však treba veľmi dobre uvážiť, ako ďaleko má ísť. Rozhodne by to mala byť skôr výberová a hodnotiacia než taká bibliografia, v ktorej mnohosť záznamov zakrýva skutočné hodnoty. Rozhodne bude treba však predsa len pokračovať v začatých prácach na bibliografii slovenskej literárnej vedy, ktorá je nevyhnutným predpokladom pre to, aby sa mohli pripraviť obsirnejšie dejiny slovenskej literatúry. Tým, prirodzene, nechceme nijako podceňovať výsledky veľkého pracovného úsilia J. V. Ormisa, aké preukázal v *Bibliografii Jána Kollára*.

Fr. Bokes

ANDREJ KAVULJAK, HISTORICKÝ MIESTOPIS ORAVY. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1955. Strán 312.

Spomedzi viacerých historických prác, ktoré vydal v poslednom čase Historický ústav SAV, nemalú pozornosť si zasluhuje aj dielo inž. Andreja Kavuljaka (známeho viacerými historickými prácami). Vydanie tejto knihy potvrdzuje akti-



vitú Historického ústavu SAV, pretože *Historický miestopis Oravy* je práca vybraná z autorovej pozostalosti (†30. V. 1952). Akadémia ňou dokumentuje jednak svoju evidenciu o vedeckej činnosti na vidieku a jednak zasa patrične docenuje prácu starších historikov, ktorí vynaložili svoju námahu na prehĺbenie vedomostí o živote našich predkov.

Nie je to prvá práca tohto druhu od slovenského autora. Predchádza ju dielo dr. Jána Štikuru, *Miestopisné dejiny Turca* (Bratislava 1944, SAV), ktorá je príkladom buržoáznej historickej koncepcie. Možno ju zistiť už v samotnej stavbe práce. Štikura zoradil obce podľa toho, ku ktorému panstvu patrili v XVI.—XVIII. stor., a podrobne rozoberá osudy zemianskych rodov, ktoré vlastnili majetky v príslušnej obci. Naproti tomu zanedbáva hospodársky, politický a kultúrny vývin tej-ktorej obce, na čo upozornili už aj súčasné recenzie (fh, *Historický sborník* 1944, 53-5; Fügedi Erik, *Századok* 1945-6, 247). Je pochopiteľné, že ani Kavuljak, odohovaný buržoáznou historiografiou, vo svojej práci sa úplne nevyvaroval spomenutých chýb (je si toho vedomý aj vydavateľ), ale jeho práca je predsa kladným prínosom k poznávaniu života oravského ľudu.

V prvej, všeobecnej časti preberá autor administratívny vývin Oravy, v ktorom sa orientuje predovšetkým na správu hradu s blízkym okolím a v chronologickom poradí zachytáva jeho držiteľov. Prechádza ďalej na zaľudnenie Oravy, ktoré je podľa Kavuljaka výsledkom jedine vnútornej, výslovne slovenskej kolonizácie z oblasti Turca, Liptova a Spiša. V časovom poradí zachytáva vznik jednotlivých osád a veľkú pozornosť venuje otázke opatrení Oravcov proti poľskej kolonizácii. Autor si všima aj náboženské pomery na Orave v dobe pred reformáciou a po nej, ale svoje tvrdenia vôbec nedokladá prameňným materiálom. Vo všeobecnej časti neobchádza ani národnostné a rečové pomery, ktoré rieši podľa dochovaných miestnych názvov, ale jeho pristupovanie k problému nie je na žiadúcej odbornej výške. Hospodársky vývin na Orave prechádza iba letmo a pri riešení problematiky kultúrneho vývinu sa dokonca uspokojil iba s odkazom na staršiu literatúru.

Vcelku môžeme konštatovať, že prvá všeobecná časť Kavuljakovej práce sa zväčša opiera o staršiu literatúru, z ktorej niektoré všeobecne platné historické fakty sú kde-tu ilustrované alebo dokreslené pôvodným materiálom oravskej proveniencie. Žiaľ, vo viacerých prípadoch chýba citovanie použitého prameňa, ako napr. pri spomenutých náboženských pomeroch, ďalej pri zmienke o predaži oravského plátna do ďalekej cudziny (do Turecka, Egypta a na Krym), pri rozvoji papiernictva, drevárskeho priemyslu, ako aj pri iných odvetviach výroby.

Druhá, špeciálna časť, v ktorej väzí ťažisko práce, je vlastný miestopis. Kavuljak na rozdiel od Štikuru v tejto kapitole oravské obce zoraďuje podľa abecedného poriadku, čím sa jeho práca stáva prehľadnejšou. Keďže Štikura pre spracovanie miestopisu bral za základ majetok určitého rodu, nutne mu vypadli všetky pomiestne názvy (rieky, vrchy, pohoria), pretože tieto podľa spomenutého kritéria nemožno pojať do rámca niektorého panstva. Prírodné útvary totiž v mnohých prípadoch boli hranicou medzi majetkami jednotlivých rodov.

V Kavuljakovej práci opis každej lokality má jednotný systém. Začína zmienkou o národnosti obyvateľov obce s vyznačením jej politického okresu. Udáva jej nadmorskú výšku a plošnú výmeru, presný počet hektárov roľ, lúk, záhrad, pastvín, lesov a neplodnej zeme, ktoré obec užíva v súčasnej dobe. Ďalej opisuje, akým nárečím ľud príslušnej obce hovorí a udáva jej pôvodné meno. V každom prípade sa snaží datovať vznik dediny a taktiež na základe dochovaných metácií všade uvádza jej chotár. V chronologickom poriadku predkladá všetky známe údaje o výmere pôdy, o počte obyvateľov (aj ich rodové mená) a povinnostiach voči zemepánovi v tom-ktorom období. Oboznamuje nás aj s farnosťou, do ktorej obec v čase svojho vzniku patrila, a nevynecháva ani údaje, ktoré svedčia o prípadnom preradení obce k inej farnosti. Na konci venuje pozornosť aj otázke štátnej príslušnosti obce pred rokom 1918 a po ňom. Pri obciach (napr. Dolná a Vyšná Lipnica, Oravka a i.), ktoré roku 1918 pripadli k Poľsku, udáva ich rozličnú štátnu príslušnosť. Ďalej predostiera výsledky sčítania ľudu a počet domov z rokov 1870, 1930 a vo viacerých prípadoch aj stav z roku 1940. Opisuje aj prípadné erby jednotlivých obcí. Dejiny dedín podrobnejšie sleduje až do konca XIX. stor. a pri opise súčasného života sa obmedzuje iba na strohý opis štatistických údajov o výsledku sčítania ľudu a počte domov.



Vlastnú miestopisnú časť Kavuljakovej práce treba hodnotiť rozhodne kladne, pretože ním predložené výsledky sa opierajú o pramenný, doteraz zväčša neznámy materiál, ktorý čerpá hlavne z oravských urbárov. Skutočnosť, že v opise jednotlivých obcí nachádzame fakty najrôznejšieho druhu, svedčí nielen o širokom záujme Kavuljaka o predmet štúdie, ale aj o snahe zobrazit oravskú dedinu v jej životnej plnosti. Ľud starej Oravy sa tu nejaví len ako mŕtvy objekt historického bádania alebo ako tvorca materiálnych statkov a duchovnej kultúry. V práci nachádzame totiž mnohé zmienky o počte remeselníkov, o vzniku farbiarní plátna, o existencii rôznych kameňouhoľných baní, lomov, o remeselnej výrobe najrôznejších produktov a o ich predaji. Vyskytujú sa tu aj početné dáta o viacerých, z Oravy pochádzajúcich publicistoch, historikoch a spisovateľoch, ďalej údaje charakteru národopisného, z dejín umenia a i. V Kavuljakovej práci nie sú ojedinelé ani fakty, z ktorých môžu čerpať geológovia a prírodovedci. Je len prirodzené, že jeho štúdium má podstatný význam pre historika, ktorý tu okrem dokladov k vývinu správy a výrobných síl (hlavne z obdobia rozkladu feudalizmu) nájde dôležité údaje k triednym rozporom a sociálnemu útlaku, ktorý ťažko doliehal na chudobných a pracovitých Oravcov.

Hoci Kavuljakov miestopis pomerne bohato ilustruje hospodársko-sociálny vývin Oravy, predsa sa jeho výsledky strácajú vo veľkom množstve štatistických údajov o počte a veľkosti pozemkov, domov, obyvateľov a dávok. Autor aj z tohto hľadiska by bol dosiahol plnšie výsledky, keby bol pre štatistické údaje lepšie využíval poznámkový aparát. Kavuljakova metóda spracovania je trochu neprehľadná a pôsobí dojmom jednostranného zamerania na pozemkovú situáciu Oravy v období feudalizmu a raného kapitalizmu. Korene tohto nedostatku väzia azda v tom, že dokončenie práce prerušila autorova smrť.

Okrem týchto nedostatkov bolo by bývalo užitočné pripojiť miestopisnú mapku Oravy a náležitú pozornosť venovať aj slovníkovej časti, čo mal urobiť vydavateľ práce. Záverom je potrebné konštatovať, že Kavuljakov miestopis (napriek spomenutým nedostatkom) si vydanie tlačou rozhodne zaslúžil. Jeho práca by sa mala stať podnetom (najmä pre vidieckych historikov) pre napísanie obdobného miestopisu všetkých slovenských stolíc. Túto prácu môžu úspešne vykonať jedine archívári a historici príslušného kraja, ktorí svoje územie dokonale poznajú z autopsie a denne narábajú s jeho písomným materiálom. Miestopisy sú prvým predpokladom pre napísanie monografií, ktoré tvoria základ pre vypracovanie systematických dejín slovenského ľudu. Veríme, že Kavuljakov vedecko-populárny *Historický miestopis Oravy* vykoná svoje poslanie aj v tomto smere.

J. Novák

BURLAS—FIŠER—HOŘEJŠ, HUDBA NA SLOVENSKU V XVII. STOR. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1955.

Oddávna, ponajviac na základe analógií s vývojom iných národných kultúr, predpokladal sa významný podiel hudby v kultúrnom vývoji Slovenska. Nebolo však školených pracovníkov a prác, ktoré by tento predpoklad potvrdzovali. Hudobná historiografia na Slovensku sa pomaly prebúdzala k životu a ešte pomalšie sa dostávala a dostáva na vedeckú úroveň. Vysoko si ceníme priekopnícku prácu maďarských bádateľov, ktorí kládli základy hudobnému dejepisu v niekdajšom Uhorsku a ktorým vďačíme za objavenie mnohých významných prameňov slovenskej hudby (medziiným aj Vietorisovho kódexu a Pestrého zborníka, o ktorých bude reč neskôr) i prácu prof. Orla a jeho žiakov. Nemôžeme však zažmúriť oči nad skutočnosťou, že ich výskumy síce vyniesli na povrch množstvo faktov rozličnej závažnosti a spoľahlivosti, no nevedeli nájsť medzi týmito faktami zákonitú súvislosť a postrehnúť ich hodnotu. Tieto nedostatky staršej slovenskej historiografie sa naplno prejavili vo *Vývine hudobnej kultúry na Slovensku* prof. Hudca, vydanom roku 1949. Hudec poznal pramene prevažne len zvonku, a preto nemohol vynášať súdy vedecky správne a závažné. Jeho *Vývin* sa stal mementom, dôrazne upozorňujúcim, že jediná cesta k zvedčeniu slovenskej hudobnej historiografie vedie cez osvojenie si vedeckej metódy a dôkladné štúdium pramenného materiálu. Z tohto poznatku zaiste vychádzal mladý slovenský muzikológ dr. Burlas, keď sa podobral zrevidovať publikáciu o hudbe na Slovensku v XVII. stor. Ťažiskom tejto



publikácie urobil notovú časť, v ktorej po prvý raz v našej vedeckej spisbe boli publikované pramene hudobnej tvorby XVII. stor. Sú to pramene pre kultúrny vývoj Slovenska v období, ktoré ich vytvorilo, XVII. stor., neobyčajne typické. Odvažujem sa dokonca tvrdiť, že ich kultúrnohistorická hodnota je väčšia ako vlastná muzikálna hodnota. Preto je vari na mieste, ak kolektívnu prácu Burlasa, Fišera a Hořejša (v ďalšom ju budem uvádzať iniciálkami autorov BFH) spomíname i v Historickom časopise.

V *Hudbe na Slovensku* v XVII. stor. vyšiel materiál Vietorisovho kódexu, notová časť z Cithara Sanctorum a Cantus Catholici a Pestrý sborník. Kým oba kancionály sú u nás relatívne známe, obmedzovala sa znalosť Vietorisovho kódexu na úzky kruh zasvätených odborníkov. Oba pramene sú rukopisné tabulatúrne knihy. Obsahujú skladby pre klávesový nástroj (v malej miere aj pre trúbky), vzniknuté zväčša v druhej polovici XVII. stor. Vietorisov kódex (t. č. v Budapešti) obsahuje okrem veľkého počtu slovenských duchovných piesní 150, z toho 94 je aj v Cantus Catholici, aj módne západoeurópske tance, piesňovú lyriku slovenskú i maďarskú a bohatú skupinu choreí, v ktorej okrem niekoľkých poloník, hungaresiek atď. je veľa rytmicky obmenených slovenských ľudových tanečných piesní. Našu pozornosť si zasluhujú najmä piesne Ach smutna Syra, Sstesty gest nestale a Fortuno ctnostna, jediné doteraz známe ukážky domácej tvorby barokovo-lyrických piesní (počet týchto piesní vari bude možné skúmaním ostatného materiálu Vietorisovho kódexu ešte rozšíriť). Slovenské ľudové piesne sa vo Vietorisovom kódexe zachovali v rytmicky pozmenenej podobe. Miesto pôvodného dvojdobého taktu sú v duchu vtedajšieho šľachtického vkusu, ktorý nemohol prosto prebrať surový ľudový produkt, písané v trojdobom takte. Dr. Fišerovi sa podarilo na Lopatkowanom tanczi porovnaním s jeho ešte dnes živým znením prekvapivo presvedčivo dokázať, že prvé zápisy melódií našich ľudových piesní vôbec treba hľadať v trojdobých úpravách tanečných melódií vo Vietorisovom kódexe. V tom spočíva primárna hodnota Vietorisovho kódexu ako prameňa pre vývoj slovenskej ľudovej piesne. Konečne nielen o Vietorisovom kódexe, ale aj o Pestrom sborníku platí, že ich materiál neposudzuje len v porovnaní so súvekovou európskou inštrumentálnou hudbou, ale že na ňom predovšetkým oceňujeme pomer k ľudovému piesňovému bohatstvu. Treba len ľutovať, že v BFH nevyšiel kompletný materiál Vietorisovho kódexu, ktorý obsahuje viac skladieb príbuzných s Pestrým sborníkom a inými dobovými prameňmi, než by sa dalo súdiť na základe publikovanej časti Vietorisovho kódexu.

Pestrý sborník, ktorý patrí k umelecky najzrelejším prejavom inštrumentálnej hudby XVII. stor. nielen na Slovensku, ale aj v celom Uhorsku, je dôležitým dokumentom pre kultúrnu orientáciu Spiša v druhej polovici XVII. stor. Domáce živé a samobytné jadro v ňom ovplyvnili vplyvy poľské a rakúsko-juhonemecké, ktoré v pestovaní hudby na Spiši vystriedali predtým rozhodujúce vplyvy sliezske a severonemecké. Ťažisko tejto zbierky je v svetských tanečných skladbách, v ktorých umelejšom spracovaní než vo Vietorisovom kódexe vystupujú i tance s ľudovým jadrom.

Vydaním piesňového bohatstva pomerne neprístupných prvých vydaní Cithara a Cantus bol, dúfajme, daný popud k novému rozvoju hymnologického bádania, ktoré doteraz trpelo jednostrannosťou v orientácii iba na texty duchovných piesní. Nemožno však bez výhrad obísť fakt, že melódie Cantus boli pripravené pre tlač podľa druhého vydania bez toho, že by odchýlky od znenia melódií v prvom vydaní boli uvedené.

V textovej časti po úvodnom prehľade prameňov XVII. stor. (má ísť o celkový pohľad na XVII. stor.) pokračuje dr. Burlas štúdiou o duchovnej piesni, najmä o Cithara a Cantus. Doterajšie hymnologické poznatky obohatil dr. Burlas objavením nových súvislostí piesňového materiálu týchto kancionálov najmä s dvoma mocnými žriedlami dobových duchovných piesní: s českou husitskou a bratskou piesňou a s nemeckou reformačnou piesňou. Z jeho skúmaní, ktoré s úžitkom upozorňujú aj na paralely s maďarskými súvekými (na Slovensku tlačenými) kancionálmi, vidieť, že hymnologická variantológia na základe melódií je bohatšia na výsledky než textová variantológia. Za povšimnutie stojí Burlasove zistenie, že do Cantus prenikla domáca (i ľudová) tvorba vo väčšej miere než do internacionálnejšej Cithara.



State dr. Fišera o Vietorisovom kódexe a dr. Hořejša o levočských tabulatúrnych zborníkoch sú zhrnutím ich starších dizertačných prác. O oboch v značnej miere platí to, čo o prácach starších bádateľov — pramene iba opisujú bez toho, že by podali hlbší rozbor v nich obsiahnutého materiálu, hoci Fišerovi nemožno uprieť miestami bystré postrehy. Väčšiu dôslednosť a presnosť v citovaní v jeho stati by si žiadali zoznamy skladieb a ich titulky v notovej časti. To platí ešte v zvýšenej miere o Hořejšovej stati, ktorá nielenže zostala mnoho dŕžná spracúvanej tematike, ale svedčí aj o úplnom nedostatku kritičnosti a hudobnohistorického školenia autora. Dva Hořejšove súdy na ilustráciu: *Tabulaturbüchlein von Johann Nikolaus Heinek in Bojanowa*, zbierka 88 latinských a nemeckých duchovných piesní v úprave pre organ je pre neho dôkazom, „že aj slovenskí hudobníci prenikajú na miesta organistov do miest osídlených Nemcami“ (str. 128). (Bojanowa najskôr znamená Bojanowo v Poľsku.) Pri opise chorey Kozacky, Pestrý zborník, č. 82, tvrdí, že zápis tohto tanca ukazuje, „že jej autor mal mimoriadny záujem predovšetkým o ľudové tance, ktoré sa vyskytovali v tejto oblasti, najmä tance slovenské“ (str. 131). Rozborom rytmiky (trojdober, aká sa v kozácku nevyskytuje!) by však bol zistil, že v skutočnosti ide o módný západoeurópsky tanec Folie d'Espagne! Hořejšove „zistenia“, diktované jeho zbožnými želaniami, sú takto vonkoncom nespoľahlivé.

Vcelku spomínané tri štúdie nepodávajú obraz celkového charakteru hudby u nás v XVII. stor. Okrem správnejšieho postrehnutia základných súvislostí chýba čo i len zmienka o mnohých dôležitých faktoch, napr. o prebohatých prameňoch bardejovských, významných i z hľadiska celoeurópskeho vývinu hudby (zprávu o nich podal O. Gombosi už roku 1929 a znovu roku 1932 v rozsiahlej štúdií v *Ungarische Jahrbücher* XII.). Recenzovaná publikácia má preto iba charakter zborníka štúdií k dejinám hudby na Slovensku v XVII. stor. Oproti starším prácam sa autori pokúsili o hlbší pohľad na problematiku v tom, že sa snažia skúmať vývoj hudby ako prejav spoločenského vývoja, ako súčasť dobovej nadstavby. Hoci o tom bolo vnesených mnoho súdov na základe nedostatočne známeho vývoja spoločenského i hudobného, nemožno im uprieť podnetnosť a správnosť.

Práca Burlasa, Fišera a Hořejša nie je bez závažných nedostatkov v spôsobe vydávania prameňov i v jeho spracovaní. Ak ju napriek všetkým výhradám v slovenskej muzikologickej literatúre vítame, robíme tak preto, že sprístupňuje verejnosti neobyčajne cenný materiál a že predstavuje prvý pokus o nový, vedeckejší prístup k minulosti našej hudby.

L. Mokry

## I. STANEK, Vatikán, SPOJENEC LUDÁCTVA A TZV. SLOVENSKEHO ŠTÁTU, Československý časopis historický, roč. III, č. 1, str. 28, Praha 1955.

Štúdiu na túto tému od I. Staneka musíme len privítať, pretože autor siahol k problematike, útočiacej súčasne na dvoch frontoch: proti ľudáctvu a proti jednej z najvýznamnejších síl medzinárodnej reakcie, Vatikánu.

Autor zozbieral po publikáciách a časopisoch roztratené údaje o vzťahoch Vatikánu k ľudovej strane, o jej politike a podáva tento materiál v chronologickom poriadku od roku 1918 až po rok 1945. Hlavne v druhej časti, o fašistickom slovenskom štáte, kde používa publikácie málo prístupné širokému kruhu čitateľov, umožňuje rozširovať fakticky podklad pre pochopenie tejto problematiky.

Autor správne vyzdvihuje základňu spolupráce ľudáctva s Vatikánom: protiidudovú, protidemokratickú, všetko pokrokové a tobôž komunistické prenasledujúcu nenávisť. Na mnohých miestach túto tézu dokazuje presvedčivými faktami. V tom vidíme hlavný klad štúdie.

Škoda, že niektoré nedostatky práce sťažujú, ba skoro znemožňujú čitateľovi utvoriť si celkový obraz o vytýčenej tematike. Je to predovšetkým metóda, s akou autor postupuje. Opierajúc sa výlučne o publikovaný tlačný materiál radí väčšinou iba dokumenty za sebou a text je tu iba spojitým medzi jednotlivými dokumentami miesto toho, aby fakty boli podporou výkladu hlavnej myšlienky. Autor neobjasnil čitateľovi ucelene základné črty politiky Vatikánu za celé skúmané obdobie a nevyložil dostatočne ani tie črty slovenskej buržoázie, zhromaždenej pod ľudáckou zástavou, ktoré ju na rozdiel od iných buržoázných skupín viedli cestou



spojenectva práve s najtemnejšími silami medzinárodnej reakcie. Tak potom autorom zozbieraný materiál stráca často súvislosť, miesto kameňmi na stavbe ucelebného obrazu historickej udalosti ostáva znáskou zaujímavých faktov, ale nič viac. Prírodzene, týmto nežiadame, aby sa autor zoširoka zaoberal celkovou politikou Vatikánu vo vzťahu k stredoeurópskym krajinám a pod., ale aby sa vo svojom výklade dôsledne pridržiaval hlavnej línie tejto politiky. Tak napr. vzťah Vatikánu k slovenskej klerikálnej reakcii nemožno plne pochopiť bez stáleho zreteľa na plány obnovenia habsburskej monarchie ako spoľahlivejšej hrádze voči Sovietskemu sväzu, ako je sanitný kordón dedičských štátov. Záujem najreakčnejšej časti slovenskej buržoázie na rozklade jednotného štátu a záujem Vatikánu sa tu stretávajú. Autor sa iba mimochodom dotýka tejto otázky bez toho, že by ju bol rozviedol a hlavne využil pri výklade. Veď napr. Rodobrana nebola nič iné ako ozbrojená fašistická organizácia, určená zúčastniť sa aktívne uskutočnenia plánov Vatikánu na nastolenie klerikálnej diktatúry v Dunajskej kotline. Podobné organizácie, také podobné jedna druhej, že to nemožno pokladať za náhodu, objavili sa nielen na Slovensku. Ostatne proces s Tukom (roku 1929) napriek zatušováaniu buržoázneho súdu jasne ukázal spojenie ľudáckych sprisahancov s Vatikánom cez Viedeň.

Na škodu práce, okrem uvedeného metodického postupu, na mnohých, a to i dôležitých miestach sa používa ľahký, „publistický“ tón, ktorým sa závažné tvrdenia proklamujú, ale nedokazujú. Napr. na str. 87: „Bolo pred voľbami a Hlinka sľúbil pápežovi, že jeho strana na Slovensku vysoko zvíťazí, ak jej Vatikán pomôže.“ Takýto tón, ospravedliteľný v historickej reportáži (pozri tú istú vetu v *Spiknutí proti republike, Svoboda — Tučkova — Svobodová* — Praha 1949, 61) oživuje výklad, ale v špeciálnej štúdií je neprípustný. Závažný fakt, že Hlinka niečo pápežovi priamo sľúbil, je tu proklamovaný bez dokumentu, odvolania sa na dôveryhodný prameň (nieť ani odvolania na spomínanú reportáž), bez dôkazu. K podobným chýbám patrí hmlisté odvolávanie sa na zmienky o nátlaku Vatikánu na ČSR v bližšie neurčených „západných publikáciách“ (str. 91). Nedoložené je závažné tvrdenie na str. 92, že už pred Mníchovom (čo nenapravujú slová „najmä po 6. októbri“) v „duchu pápežského plánu“ cirkevní hodnostári *otvorene* (podčiarkol L. L.) propagovali nevyhnutnosť odtrhnutia Slovenska od republiky“.

Treba spomenúť i vecné nepresnosti, ktoré majú väčší význam. Tvrdenie na str. 82, že ľudácke hnutie zohralo pri rozklade ČSR „rozhodujúcu“ úlohu, ak nie sú naznačené ostatné príčiny, vedúce k Mníchovu a marcu 1939, je iste preháňané. Na to nemalo ľudácke hnutie dosť sil; bolo nebezpečnou reakčnou silou ako súčasť celého tábora medzinárodnej fašistickej reakcie. Na str. 83 autor uvádza, že „vaticánski hodnostári nikdy nesympatizovali s Čechmi, s národom „kacira“ Jána Husa“. Česká klerikálna reakcia sa netešila menším sympatiám kozmopolitného Vatikánu ako klerikálna reakcia kdekoľvek inde na svete. Nemožno súhlasiť s tvrdením, že roku 1938 „masová psychóza porazenectva bola na Slovensku príčinám ľudáctva vybičovaná do krajnosti“ (str. 92). I keď ľudáci mali masovú základu, podobné niečo sa im pred Mníchovom nikdy nepodarilo dosiahnuť. Najlepšie vyvracia toto tvrdenie priebeh mobilizácie na Slovensku v septembri 1938, keď už nedbáme na taktiku, ktorú bola ľudácka reakcia nútená používať: navonok sa stavať za existenciu republiky a i vlastné separatistické plány odôvodňovať potrebou upevnenia a posilnenia ohrozenej republiky. K tomu ho nútil nielen strach pred represáliami zo strany štátneho aparátu, ale i odpor značnej časti prostých členov HSLS proti fašistickým a separatistickým plánom.

Práca sa končí rokom 1945, hoci podľa nadpisu (Vatikán, spojenec ľudáctva...) by sa žiadalo poukázať i na najaktuálnejšiu a najpálčivejšiu etapu spojenectva po roku 1945, ukázať aspoň skúmaniu najprístupnejšiu stránku spojenectva Vatikánu a ľudáctva na legálnej platforme demokratickej strany.

K nadhodeniu spomenutých nedostatkov práce J. Staneka vedie nás medziiným skutočnosť, že práve nedostatky tohto druhu sú často príčinou dost, priznajme si, ironického postoja starších historikov k prácam mladých pracovníkov v období najnovších dejín.

Nakoniec poznámku, ktorá dúfajme neujde pozornosti čitateľa: okrem malých výnimiek nie je u nás zvykom recenzovať podrobnejšie práce mladších historikov, pokiaľ sú to drobné štúdie. A predsa práve tu by nám mohli starší skúsení pracovníci podať pomocnú ruku, ich posudky a rozboru mohli by byť širokou školou metódy práce, stavby štúdií, práce s dokumentami nielen pre autora, ale i pre ostat-



ných začiatokov. Zvýšila by sa zodpovednosť autorov, a čo je najdôležitejšie, úroveň štúdií z najnovších dejín. Dúfame, že čoskoro z pera skúsených pracovníkov budeme môcť čítať posudky i takých prác, v ktorých autori robia prvé kroky do histórie a tak sa rozšíri okruh našich radov i za hranice ústavov a redakcií.

E. Lipták

JOZEF MARTINKA, Z HISTORICKEJ GEOGRAFIE OBLASTI TRIBEČA (Geografický časopis, ročník VI, číslo 1—2, 5—37).

Historická geografia, ktorá je predovšetkým historickou disciplínou, nepatrí na Slovensku medzi tie vedné odbory, ktoré by nemali možnosti rozvíjať sa. Doterajšie úsilia v tomto smere nemožno nazvať nijako uspokojivými, a to hlavne preto, že sa záujem obmedzoval zväčša len na historickú topografiu, ktorá len z malej časti vyčerpáva záujmy, ktoré sú vlastné historickej geografii. Tá si má predovšetkým všímať na základe historických, no i predhistorických prameňov (prameňov hmotnej kultúry), ale napr. i geológie, všetky javy v prírode v určitej oblasti v priebehu jej osídlenia človekom, ktorý nesporne vplýval na jej vonkajšiu tvárnosť, ako zasa prírodní, predovšetkým geografickí činitelia vplývali tak isto na život ľudí, žijúcich v tom-ktorom zemepisnom prostredí. Historická geografia nie je mladá vedná disciplína, jednako má stále málo pracovníkov, čo súvisí aj so skutočnosťou, že na úspešné riešenie a zvládnutie historicko-geografických problémov je nevyhnutne potrebné, aby historik mal predpoklady vyplývajúce z jeho geografického vzdelania, ale naopak aj geograf, ak pracuje v historickej geografii, musí nevyhnutne ovládať metódy historického výskumu. Pravda, treba mať aj základnú prípravu aj v iných vedných disciplínach, najmä biologických, ak má byť výskum historicko-geografický čo najúspešnejší a najúplnejší. V Našej vede, roč. II, čís. 5, uvažuje najnovšie člen korešpondent Mikuláš Konček o niektorých úlohách slovenského zemepisu v Zemepisnom ústave Slovenskej akadémie vied pri príležitosti VI. sjazdu československých geografov a dotýka sa dosť obsírne aj úloh historickej geografie na Slovensku. No mienka člena korešpondenta Končeka je značne jednostranná a determinovaná úvahami, v ktorých prevláda zložka geografická nad historickou. K jeho pripomienkam treba uviesť, že historicko-geografické bádanie a výskum sa začína i na Slovensku potešiteľne rozvíjať a bude nevyhnutne náležite ho podporieť a usmieriť, ako aj smelieť jestvujúcich vedeckých pracovníkov k organizovanej práci a vytvoriť pre ňu čo najlepší predpoklady.

Prvým sľubným náznakom, že i na Slovensku sa rozvinie historicko-geografický výskum, je príspevok Jozefa Martinku, uverejnený v Geografickom časopise VI, číslo 1—2 pod názvom Z historickej geografie oblasti Tribeča. Ide o oblasť pomerne nevelkého pohoria na sever od Nitry, ktorej sa dotkli historické udalosti veľmi skoro, a práve preto možno na nej sledovať nielen prírodné pomery, aké v istom historickom štádiu v tomto kraji boli, ale i všetky zmeny a vplyvy týchto zmien na spoločenské i výrobné pomery a naopak. Je to dôležité najmä pre chápanie a osvetlenie feudálnych výrobných i spoločenských vzťahov. Historický geograf používa na ich zistenie predovšetkým listinný materiál, pokiaľ taký má k dispozícii, potom hmotné pamiatky získané predovšetkým vykopávkami, ako aj pri nich zistené pôdne pomery, ďalej miestne názvoslovie v jeho vývine a pod., napokon, prirodzene, musí sa dôkladne zoznámiť so skúmaným terénom a zisťovať v ňom na základe predchádzajúceho štúdia prameňov hmotnej i duchovnej kultúry všetky zmeny, pokiaľ je to len možné. Martinkov príspevok možno považovať preto za priekopnícky. Je spracovaný veľmi podrobne na základe bohatej literatúry i štúdia prameňov. Keďže Martinka je predovšetkým geograf a biológ, ale má i široký záujem historický, výsledky jeho výskumu a zistení sú naspoloč veľmi zaujímavé. Pravda, najprv si všímal pôvodné prírodné pomery, potom vplyv kultúry na Tribečskú oblasť a najobširnejšie sa zaoberal typmi obrábania polí, (používa pre to aj svojrázny výraz *vyrábanie* polí), pri čom má na mysli premenu napr. lesnej alebo inej pôdy na pôdu používanú na pestovanie obilnín a pod. v Podtribečí. Najmä táto posledná časť jeho práce si zasluhuje najviac historikovej pozornosti, lebo mu umožňuje vysvetliť rad skutočností súvisiacich s rozvojom feudálnych výrobných pomerov a vzťahov. Pravda, Martinkov príspevok je len prvou ukážkou historicko-geografického výskumu Slovenska, po ktorom by mali



postupne nasledovať podobné príspevky o ostatných zemepisných oblastiach Slovenska. Táto práca, prirodzene, presahuje už možnosti jednotlivca, a preto bude potrebné pomýšľať na organizovaný výskum v tomto smere za účasti ďalších vedeckých pracovníkov, ktorí budú môcť byť potom zapojení aj do pripravovanej veľkej práce s vyhotovením veľkého historického atlasu Československej republiky, na ktorom už začínajú pracovať českí historickí geografi a na ktorom budú musieť nevyhnutne spolupracovať aj slovenskí historickí a zemepisní pracovníci. Za závažný nedostatok Martinkovho príspevku možno azda vyčítať, že nevypracoval mapu skúmaného územia a nezaznačil na nej výsledky svojho výskumu, čo je nevyhnutné najmä v práci historicko-geografickej, tobôž, keď jej autorom je geograf.

Bk

PAMIATKY A MÚZEÁ. Časopis pre ochranu pamiatok a problémy múzeí. Ročník III. Za vedenia redakčnej rady vydáva Vydavateľstvo Osveta. Strán 192.

Po Februári 1948 organizácia štátnej starostlivosti o pamiatky najrozličnejšieho druhu sa dostáva na Slovensku do pôsobnosti novozriadeného Štátneho pamiatkového ústavu v Bratislave, ktorý od svojho založenia postupne rozširuje svoju pôsobnosť a dobudúva svoju organizáciu, takže už predstavuje značne rozvetvenú ustanovizeň, vybavenú primerane personálne i hmotnými prostriedkami na plnenie významných úloh v odbore záchranu, sprístupňovania, ako aj udržiavania pamiatok hmotnej povahy, najmä pamiatok stavebných a ich inventárov. Jednou z najdôležitejších úloh Štátneho pamiatkového ústavu je súpis všetkých hmotných pamiatok na Slovensku, aby sa získala ich podrobná evidencia, ktorá by umožnila čo najúčelnejšiu starostlivosť o ne. Štátny pamiatkový ústav vydáva prostredníctvom nakladateľstva Osveta v Martine štvrtročník Pamiatky a múzeá, ktorý patrí svojim obsahom i úpravou medzi reprezentatívne časopisy slovenské. Časopis Pamiatky a múzeá, ako už jeho nadpis ukazuje, venuje svoju pozornosť tak hmotným pamiatkam umeleckého charakteru, ako aj múzeám, v ktorých sa tieto pamiatky konzervujú, uchovávaajú a sprístupňujú. Okrem samostatných umelecko-historických štúdií so zameraním na určitú význačnú hmotnú pamiatku si časopis všima aj sprostredkovanie skúsenosti z muzejníctva, prináša zprávy o podujatiach v pamiatkovej starostlivosti na Slovensku, referuje o knižných novinkách, ktoré sa týkajú pamiatkovej starostlivosti i dejín umení. Z bohatého obsahu časopisu Pamiatky a múzeá upozorňujeme najmä na príspevky niektorých našich pamiatkových a umelecko-historických pracovníkov, ako je dr. A. Güntherová-Mayerová, dr. V. Wagner, manželia Menclovci a iní. Dr. Güntherová-Mayerová má v tomto ročníku štúdie: Štátny kaštieľ v Hodkovciach na Spiši (12—14), Románske umenie na Slovensku (49—55), Štátny kaštieľ vo Sv. Antone (119—123), nedávno zosnulý dr. V. Wagner prehľadne hovorí vo svojom náčrte Vznik a vývin gotického umenia na Slovensku, ktorý je jedným z posledných vedeckých prác tohto znalca slovenskej gotiky (97—109). Podobne má tu aj iné štúdiu Umenie neskorej gotiky a ranej renesancie (146—159). V oboch článkoch autor podáva v zhustenej skratke doterajšie naše vedomosti o týchto úsekoch umeleckého vývinu u nás. Inž. dr. V. Mencl sa zaoberá mestskými rezerváciami na Slovensku (4—11), podrobne opisuje stavebnú minulosť Červeného kláštora na Spiši (69—74), kým o rekonštrukčných prácach na tomto pamiatkovom objekte píše inž. V. Konečný (74—77). Inž. D. Menclová má tu príspevky Bojnický zámok (110—118), Hrad Sklabiňa (159—163) a Hrad Strečno (163—167). Dr. A. Cidlinská píše o veľkom kaštieli v Horných Lefantovciach (78—83), E. Križanová o kaštieli v Topoľčiankach (123—127), B. Kovačovičová o drevenom dome v Seči (170—172), B. Kovačovičová a M. Komlóšová o mestskej rezervácii v Prešove (15—16). F. Fakenberger si všima problematiku pamiatok v Nitrianskom kraji (23—25), dr. L. Šášky klasicitickú architektúru na Slovensku (65—65) a napokon bratia Kotrbovci píše o novoobjavenej polychrómií vo svätyni kostola sv. Jakuba v Levoči (135—138) a J. Habětín a M. Reichert o úprave hrubej bašty v Bardejove (167—170). Jednotlivé príspevky sú bohato dokumentované obrázkovým materiálom, ktorý je starostlivo vybraný a veľmi konštruktívny. Zo zprávy zaujíma historikovu pozornosť najmä zpráva o súpise pamiatok na Slovensku, o Štátnej galérii v Ko-



šiciach, o doterajších výsledkoch pamiatkovej údržby a o výskume bratislavského Hradu a jeho areálu. V materiáliach sa podávajú ukážky pripravovaného súpisu, ktorý je prehľadný a obsahuje najdôležitejšie údaje o objektoch podrobených súpisu.

*Bk*

MÚZEUM — ŠTUDIJNÝ A INFORMAČNÝ MATERIÁL. Vydáva Sväz slovenských múzeí za redakcie dr. J. Hanušina. Ročník 1954, č. 1—4.

Sväz slovenských múzeí, ktorý združuje všetky múzeá na Slovensku (je ich už vyše 50), vydáva pre muzeálnych pracovníkov osobitný bulletin. Vychádza štvrtročne s bohatým obsahom. Obsah je študijného a informačného charakteru, no nachádzame v ňom aj mnoho cenného materiálu k dejinám múzeí na Slovensku, ako aj vítanú bibliografiu literatúry o múzeách a muzejníctve. Pracovníci v slovenských dejinách môžu použiť tieto bulletiny Sväzu slovenských múzeí na získanie informácií o minulosti slovenských múzeí a čo sa v nich teraz deje, najmä ako spravujú bohatý materiál historický, uložený v ich zbierkach. Z bulletinu Múzeum, ktorý začal vychádzať koncom roku 1953, vyšli doteraz štyri čísla. Ak prvé číslo bulletinu nemalo ešte vyhranený charakter, o čom svedčí aj skutočnosť, že bol pomenovaný len skromne ako Študijný a informačný materiál, ďalšie čísla už nesú názov Múzeum, jasne naznačujúci poslanie tohto informačného a svojpomocného podujatia Sväzu slovenských múzeí. Bude dobre doplňovať štvrtročne vychádzajúci časopis Pamiatky a múzeá. V prvom čísle Múzeum — Študijný a informačný materiál sú príspevky: A. Polonec, 60. výročie Muzeálnej slovenskej spoločnosti; A. Markuš, Slovenské muzejníctvo po druhej vojne; M. Husáková, Kladieme základy divadelnému múzeu; V. Benický, Múzeum Slovenského krasu a jeho problematika; E. Petach, Hudobné oddelenie Št. východoslovenského múzea v Košiciach; Št. Butkovič, K problematike slovenských špeciálnych múzeí; I. Hrubec, Archeologické zbierky v slovenských múzeách. V 3. čísle sú príspevky: M. Jurkovič, Slovenské múzeum v Bratislave; J. Geryk, Slovenské národné múzeum a jeho zbierky. V 4. čísle sú príspevky: J. Hanušin, Otvorenie Hviezdoslavovho múzea; J. Krofta, Banské múzeum D. Štúra v B. Štiavnicí; V. Benický, Z dejín a práce Múzea Slovenského krasu; A. Güntherová, Štátny kaštieľ v Betliari; J. Kováč, Vznik a vývin múzea v B. Bystrici; M. Markuš, Východoslovenské múzeum v Košiciach; Š. Gmitro, Krajské múzeum v Prešove; A. Mayer, Mestské múzeum v Bratislave; J. Medlen, Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene. Ďalej sú v tomto čísle Múzea zprávy o zbierke mincí nájdených v Liptove od I. Houdka a jubilejné spomienky na J. Vávru a F. Beniča, z ktorých prvý je významný slovenský botanik a druhý zaslužilý pracovník Slovenského múzea a podpredseda Sväzu slovenských múzeí.

*Bk*